

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06513

INTEGRALE YIDISHKAYT

A. Golomb

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

א. נאָלאַמב

אינטעגראלע יידישקייט

(טעאָריע און פראַקטיק)

ארויסגעגעבן פון מחבר

תשכ"ב

1962

מעקסיקע

א. גאלאמב

אינטערגראלע יידישקייט

פון מחבר

די דאזיקע ארבעט איז געשריבן און ארויסגעגעבן אן וואסערע עם זאלן ניט זיין שרייבערישע כוונות און אַמביציעס. עם איז א רע-זולטאַט פון יאָרן טראַכטן, אַרײַנטראַכטן זיך, ספּקוט, זוכענישן, בענ-קען נאָך אַן ענטפּער אויף מאַטערנדיקע אייביקע פּראָגן.

עם איז אַ פּרלאַנג צו פאַרמולירן און פּורעטען אַ וועלטבאַנעם פון יידישקייט אין אונדזער צײַט ווי ער האָט זיך אויסגעקריסטאַליזירט ביים מחבר. איך ווײַס, אַז די זעלביקע פּראָגן מאַטערן אויך אַנדערע יידן, אַלע יידן וואָס האָבן זוכה געווען צו דעם.

האַלט עס דער מחבר פאַר אַ הייליקן חוב צו פרובירן פאַרמולירן זײַן ענטפּער, אפשר וועט ער העלפן אויך אַנדערע יידן גאַנץ צו מאַכן דעם געדאַנקען-גאַנג אין אונדזער יידישקייט היינט, וואָס מיר ווײַ-מאַקן אַלע אויף איר צעבראַכנקייט.

דערביי גלייבט דער מחבר אַז ער איז דאָ קיין זאַך ניט מחדש פון זיך, ער פילט אַפּט אַ גליקזעליקייט צוליב דער זיכערקייט, אַז ער גײט אין די וועגן פון אונדזערע קדמונים, וואָס זײ האָבן אויפגעבויט און פּעסמאָגעשטעלט די יסודות פון אונדזער אייביקער יידישקייט פאַר דער דער גאַנצער לאַנגער תלמודיש-שטעטלשער תקופה. ווײל דער מחבר גלייבן אַז ער באַמיט זיך צו גיין אויף ענלעכע וועגן אין אונדזער נייער אורבאַניש-וועלטלעכער תקופה. יעדער תקופה מיט אירע פאַרמען פון דעם זעלביקן גאַנג אונדזערן דורך דער אייביקייט.

דער מחבר פילט אַז ער איז ווײַט ניט איינזאַם, איז עם אפשר פאַר אים אַ זכות צו פאַרמולירן דעם געמײנזאַמען געדאַנק. הלוואי, און דעריבער דערלויבט זיך דער מחבר צו בעטן אַלע לײענער, זײ זאַלן זײַן אַזוי גוט און זיך אַפרופן מיט אַלע זײערע מײנונגען, הסכמות און, פאַרקערט, מיט אַלע באַמערקונגען, אַפּפּרעגונגען און אידעען, אפשר בעסערע און קלערערע. וועט אפשר די שריפט קענען דינען פאַר אַן אַנרעגונג און אַ התחלה פון אַ געמײנזאַמען גאַנג אין אונדזער יידישקייט. אפשר וועט די שריפט קענען העלפן צו דערנענ-טערן דעם שלום על ישראל, כאַטש דעם ריין אידעאָלאָגישן. שרייבט, זײַט אַזוי גוט, אויף איינעם פון די אַדרעסן:

A. GOLOMB, Alpes 1030-5, México 10, D. F.

"SCHRIFTN", Viamonte 2534, Buenos Aires, Argentina.

דער נאמען —

דער אויסדרוק אינטעגראלע יידישקייט איז געשאפן געוואָרן פון אַ וואונדערבארן הוייליש-ארץ ישראל-אַרגענטינישן יידן ר' צבי שוואַרץ ז"ל. דאָס וואָרט און זיין אינהאַלט זיינען ביי יידן לנגמיר ניט פאָפולער, האָט מען געדאַרפט מוט פון געדאַנק אַזוינס צו שאַפן. מיר דאַכט זיך, אַז דער אויסדרוק „אינטעגראַל“ איז אין לאַטיין-אַמעריקע מער גאַנגבאַר, איז ער אַריבערגענומען געוואָרן אויך אַהער אויף דעם געביט פון יידישן דענקען. אַן אַנדער ייד, וואָס האָט מיט צענדליקער יאָרן צוריק אין טומל פון רע-וואָלוציעס און יידישע מחלוקותן געהלומט וועגן עפעס ענלעכס, האָט עס גערופן אין רוסלאַנד „גאַנצע יידישקייט“ און ער האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ לאַזונג „פון בית להם ביז קאַסרילעווקע“, וואָס קיינעם האָט עס ניט אימפּאָנירט. איז דער אויסדרוק „אינטעגראַלע יידישקייט“ אַ סך באַק-וועמער און אָנגענומענער, און מיר וועלן זיך ביי אים האַלטן (*).

וואָס מיינט עס?

בכלל גענומען וואָלט מען געדאַרפט מודה זיין, אַז מיר — דאָס יידי-שע פּאָלק — זיינען שוין מער ניט קיין גאַנץ פּאָלק אין נאַרמאַלן, געוויינ-לעכן זינען. מיר זיינען צעפּאַלן און צעברעקלט, צעשפּאַלטן און צעשאַטן אויף אַן אַ שיעור ריכטונגען און גרופּעס, פּאַרטייען און סובפּאַרטייען, אי-דעאָלאָגיעס און גלויבנס, שיטות און כיתות און אַלע באַמיען זיך אונ-טערצושטרייכן, אַז „מיר זיינען אַנדערש“. מיר לעבן אין אַלערליי לענדער, צווישן אַלערליי פעלקער. און אַלעמען מאַכן מיר נאָך. און צו אַלעמען ווילן מיר זיך צוגלייכן, און אַלעמענס שפּראַכן נעמען מיר איבער, און אַלעמענס מנהגים נעמען מיר איבער. קענען מיר שוין נישט זיין איינהייטלעך, עפעס איינס, עפעס גאַנצעס. און כּפּרט, אַז מיר האַלטן אין איין באַמיען זיך

(* אַ דאַנק דעם פּרי אַסקאַר ראַבינאָוויטש פון ניריאַרק, וואָס האָט מיר אויפּמערקזאַם געמאַכט, אַז אין 1921 איז אַרויס אַ בוך פון דייר אַלפרעד נאַסיק מיטן נאָמען „אינטעגראַלעס יידנטום“ אין דייטש. דאָס בוך איז מיר צום באַדויערן אומבאַקאַנט.

צו שפאלטן און מיר ווארפן כסדר אָפּ דאָס וואָס אַנדערע יידן האַלטן פאַר הייליק און טיער. קומט אויס אז מיר זיינען אַלע נאָר טיילווייזע יידן. מיר שטאַמען טאַקע אַלע פון איין גאַנץ פּאָלק, אָבער אַליין זיינען מיר איצט נאָר שטיקלעך-יידן, מיר האַלטן נאָר פון אַ טייל יידישקייט, מיר ווארפן אָפּ אַ סך מער יידישקייט, וואָס גייט אַריין אין דעם קליינעם פּראָגמענט וואָס מיר האַלטן יאָ פון אים. איטלעכע גרופע באַשטייט מער אויף דעם אָפּ-ווארפן, אויף דעם אָפּזאָגן זיך פון אַלע איבעריקע טיילן יידישקייט. יעדער גרופע גלייבט אין עפעס און לייקנט אָפּ אַל דאָס איבעריקע. איז די „כפירה“ (דאָס אָפּלייקענען) ביי אַלעמען מער און ברייטער איידער די „אמונה“. און מיר זיינען דאָך עפעס אַן אַלט פּאָלק, און מיר האָבן יידישקייט געשאַפן אַ סך, איז פאַראַן פון וואָס אויסצוקלייבן.

קומט די אינטעגראַלע יידישקייט און וויל אָננעמען די גאַנצע יידיש-קייט, די יידישקייט פון אַלע ריכטונגען, פון אַלע דורות. פון אַלע תקופות, צונויפּהעפטן די שטיקער, גאַנץ מאַכן אַלע שפּאַלטן. אינטעגראַלע יידיש-קייט גלייבט אין דער גאַנצקייט און אין המשכדיקייט פון איין יידישקייט, ווי אַ בוים איז איינער הגם ער האָט אַ סך צווייגן. ניט שפּאַלטן און נישט ברעקלען, ניט ברעכן און ניט טיילן, נאָר פאַרקערט — זוכן דעם אהד פון יידישקייט און שטרעבן צו אים. אינטעגראַלע יידישקייט איז אַ גלויבן, אַ אמונה אין אַהדות יידישקייט, עס איז אַ גלויבן אין מאַניסטישקייט פון יידישקייט.

וואָס מיינט אמונה אין יידישקייט?

דער באַגריף אמונה האָט עטלעכע באַטייטן. עַל פי רוב מיינט מען גלויבן — האַלטן אז עס איז אמת. האָט אַ רעליגיע אַ געוויסע צאָל דאָג-מען און מען דאַרף זיי האַלטן פאַר אמת. זיינען אויך ביי יידן געווען עטלעכע פּרוואוון צו באַשטימען די דאָגמען פון יידישקייט. די באַקאַנטסטע זיינען די דרייצן עיקרים פון רמב"ם. מען קען אָבער ניט זאָגן אז די טראַ-דיציע האָט שטאַרק געהאַלטן פון דאָגמאַטישער יידישקייט. יידישקייט איז געווען אַ סך פריער פאַר די פּאַרמולירטע דאָגמען און יידישקייט בלייבט אויך מחוץ די דאָגמען. אַזא מין דאָגמאַטישע יידישקייט האָבן אויך פאַר-לאַנגט שפּינאַזע, אַנדערע פּילאָסאָפּן און אויך די משכילים. אָבער יידיש-קייט איז אַלע מאָל געווען און איז אַ סך ברייטער. עס וועט זיין אַ סך ריכטיקער צו זאָגן אז יידישקייט איז אַ שטייגער פון לעבן, אַ סכּום פּירונג-גען, פאַרמען און נאָרמען אין לעבן, ווייל „אזוי פירן זיך יידן“. און עס פאַרשטייט זיך אז די פאַרמען פון לעבן זיינען שוין פאַרבונדן מיט באַ-שטימטע פאַרמען פון דענקען און באַציאונגען צו מענטשן און וועלט. אַ אמונה פון קרעדאָס קען זיינען אוניווערסאַל: עס קענען זיין פאַר-

שיידענע פעלקער מיט פארשיידענע קולטורן און שטייגערס און דאך מיט איין רעליגיע. די דאגמען פון דער רעליגיע האבן נאָרניט צו טאָן מיט דעם שטייגער און מיט דער קולטור פון פּאָלק. פאַר יידן איז עס אין גאַנצן אומד מעגלעך — די רעליגיע איז אידענטיש מיט דער קולטור און דער שטייגער איז פאַרהייליקט ווי די רעליגיע. ווי האָט אַ פּרומער ייד געזאָגט צו זיין אויפגעקלערטן זון: „צי עס איז דאָ אַ גאָט צי נישט, אָבער דאוונען מינחה דאַרף מען.“ צי עס איז דאָ אָדער ניטאָ אַ גאָט — דאָס איז אַ דאָגמע, מינחה דאוונען — דאָס איז שטייגער.

כּנוגע צו דאָגמען איז פאַראַן בלוז איין מאָס: אמת אָדער ניט אמת, עס איז ניט שייך צו זאָגן מער אמת אָדער וויניקער אמת. כּנוגע צו יידיש-קייט קענען זיין גראַדואאַציעס: מען קען זיין געטריי דעם טראַדיציאָנעלן שטייגער און מען קען זיין געטרייער און וויניקער געטריי.

איז דער מהות פון יידישער אמונה — געטרייקייט, איבערגעגעבן-קייט און ליבע צו יידישקייט. ניט אומזיסט פאַרמאָגט די יידישע רעליגיעזע פּאָעזיע אזוי פיל טערמינען פון מענטשלעכער ליבע, עס איז אַ מין ראָמאַן צווישן דער כּנסת ישראל מיט דעם רבּונו של עולם.

אָבער וואָס אזוינס איז יידישקייט? — עס איז באַקאַנט דער טומל וואָס כּנגריוון האָט אַרויסגערוּפּן מיט זיין אַנקעטע ווער איז אַ ייד, ביז ער האָט געדאַרפט די גאַנצע פּראַגע ציען צוריק. דאָס איז געשען דערפאַר ווייל יעדער איינער האָט געוואָלט אידענטיפּיצירן יידישקייט נאָר מיט זיין איי-גענער פאַרציאָלער יידישקייט און אויסשליסן אַלע אַנדערע עלעמענטן וואָס שטימען ניט מיט זיינע פאַרשטעלונגען און באַגריפּן.

מיר וועלן אָבער אָננעמען אַז יידישקייט איז אַלץ אין לעבן, אין שטיי-נער, אין פּירונג, אין דענקען און אין קולטור בכלל. אַלץ וואָס שיידט אָפּ דעם יידישן יחיד און דעם ציבור פון אַלע אַנדערע יחידים און ציבורים. אַל דאָס אייגנטימלעכס איז יידישקייט.

די אַלע יידישקייט-עלעמענטן קענען זיין מחמת דעם זיין אַ ייד און עס קענען זיין עלעמענטן צוליב יידישקייט. פאַראַן אייגנטימלעכקייטן אַנטראַ-פּאָלאָגישע: אין אויסזען, אין געבוי פון קערפּער, אין באַציאונג צו קראַנט-קייטן וכדומה. די ביאָלאָגישע אַנדערשקייטן פון יידן. זיי זיינען מחמת יידישקייט, מחמת דעם געהערן צו אַן אַלמער ראַסע, וואָס איז ריינער פון אַנדערע. זיי בלייבן אפילו ווען מען מאַכט אַ פּלאַסטישע אָפּעראַציע צו מאַכן די נאָז זאָל אויסזען שענער (לייען גווישער). מיט דער אַנטראַפּאָלאָ-גישער אַנדערשקייט זיינען פאַרבונדן אויך פּסיכישע און מאַראַלישע כאַ-ראַקטער-שטריכן (ניט אומזיסט גיט מען איבער אין נאָמען פון ראַטענוו, אַז אַ ייד איז דער וואָס האָט ניט ליב צו גיין אויף געיעג שיסן חיות אין וואַלד).

צוליב יידישקייט זיינען אַלע עלעמענטן פון שטייגער און פון פּירונג,

אין די פארמען פון לעבן, טראדיציעס, עסנס, מנהגים אין וואך און אין יום טוב וכדומה.

עס קען זיין א נאטירלעכע יידישקייט. ווייל אזוי פירט זיך די גאנצע סביבה ארום (אין א יידיש שטעטל, למשל). אָדער עם איז דער פאקטאָר פון יראה — מורא פארן גיהנום וכדומה. פון יראה איז פאראן אן איבערגאנג צו אהבה. מען פירט זיך ווי א ייד, ווייל עם איז מיר ליב, איך האָב ליב צו זיין א ייד, עם איז ליב און טייער, אזוי האָט זיך געפירט מיין כאָבע, מיין זיידע... און די אהבה האָט מדרגות עם קען דערגיין ביז טייערקייט, ביז פארהייליקונג, ביז „געטלעכקייט“. דאָס איז די העכסטע מדרגה פון טייערקייט און ליבע און דאָס מיינט האָבן אמונה אין יידישקייט. היינט, אין דער אורבאנישער תקופה, ווען עם איז נישטאָ קיין נאטירלעכע יידישע פארוזיקע סביבה, קען מען נישט זיין א ייד אָן אמונה, אָן אהבת ישראל, אָן ליבע צו יידישקייט, ווייל עם ציט מיך צו יידישן שטייגער און יידישע מנהגים און פירונגען.

אָט דער פאקטאָר פון אהבת ישראל, צי ער איז דאָ אָדער נישט, זיין מדרגה שפילט א גרויסע ראָל אין דער גאנצער געשיכטע פון אונדזער פאָלק. דאָ אָבער איז אונדז געגאנגען נאָר אין דעפינירן דעם מהות פון אמונה אין יידישקייט, וואָס אן איר איז איצט אין גאנצן אוממעגלעך דער קיום פון אונדזער פאָלק: קיין באַזונדערע, ספעציפישע יידישע סביבה איז נישטאָ (סיידן אין דער מדינת ישראל), אין די פרייע לענדער ווערט א גרויסער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג אַבסאָרבירט אין דעם אַלגעמיין נעם לאַנד־אפאָראַט, וואָס איז איינגעשטעלט לויט נאָרמען אין גאנצן פרעמדע פון יידישע. דאָ איז גאָר שווער איינצוהייטן די יידישע אַנדערשקייט און פארוזיקייט. כדי צו בלייבן א ייד אין אזא נישט־יידישער סביבה פאָר דערט זיך א סך אָנגעשטרענגטקייט, א סך מוט און ווילן. און אויך דער מאָלט מוז זיך די יידישקייט באַגרעניצן צו די היימען בלוז. און אויך דאָ קען בלוז די אמונה געבן די נויטיקע מוט און ענערגיע, נאָר אהבת ישראל. דאָס איז דער וועג פון יידישקייט.

כדי צו זיין א ייד אין די היינטיקע צייטן, ווען דער גאנצער ארום איז א פרעמדער, ווען יעדער ייד באַזונדער איז אין זיין טאָג־טעגלעכן לעבן פאַרבונדן מיט דער נישטידישער וועלט, ווען קינדער לערנען נאָר לשם קאָר ריער, און די קאריער איז אַלע מאָל פאַרבונדן מיט פרעמדער שפראַך און מיט פרעמדער קולטור, — אין אזא אַטמאָספער קענען בלייבן דורות יידן נאָר ביי א שטאַרקן עקשנותדיקן ווילן: אָט אזוי פיר איך זיך, ווייל איך וויל זיין א ייד, ווייל איך האָב עם ליב, ווייל עם איז מיר טייער, ווייל איך וויל זיך אָנשטרענגען מיט אַלע כוחות איינצוהייטן מיין ליבע יידישקייט... איז דוקא דאָ די צרה: וואו נעמט מען אזא שטאַרקן ווילן און אזא געטרייע ליבע צו יידישקייט? וואו איז זי דאָ? ביי וועמען? ביי וואָסערע יידן? אזא געטרייקייט, אזא איבערגעגעבנקייט צו יידישקייט איז ביי היינט

טיקע צייטן ניט כנמצא, — אז אלע ריכטונגען אין יידישקייט שטרעבן נאָר צום פאַרקערטן — צו פאַרמינערן זייער יידישקייט ביז צום סאַמע מי-נימוס, ביז צום לעצטן צובונדפּעדימל וואָס אים וויל מען ניט איבעררייסן.

רעליגיעזע יידישקייט

ווי עס איז באַקאַנט האָט זיך אונדזער רעליגיע צעברעקלט אויף עטלעכע ריכטונגען. פאַר די רעפּאָרמער איז זייער גאַנצע רעליגיע, זייער גאָר רע יידישקייט רעדוצירט צו באַשטימטע פאַרמען פון סינאָגאָגע-דיטואַל און מער נישט. לויט דער אידעאָלאָגיע: לעולם זיינען מיר אַמעריקאַנער (אָדער דייטשן, אָדער פראַנצויזן. עס ווענדט זיך לויט דעם לאַנד וואו מען לעבט) נאָר מיר דאַוונען אַנדערש ווי אַנדערע. היות עס זיינען פאַראַן אַמע-ריקאַנער קאַטאָליקן און פראָטעסטאַנטן, מעגן אויך זיין אַמעריקאַנער, וואָס האָבן אַ דריטע פאַרעם פון געבעטהויו. צו יידישקייט אין ברייטערן זינען האָט די שיטה קיין שייכות נישט.

מערקווירדיק איז די פירונג פון דער אָרטאָדאָקסיע ביי אונדז, צווישן זיי זיינען דאָך פאַראַן גאַנץ ברייטע קרויזן וואָס זיינען באַמט געטריי צו יידישקייט, וואָס זייער יידישקייט קאַסט זיי גאַנץ אַ סך, וואָס זיינען שומדי שבת ביי אלע שוועריקייטן אין אונדזער היינטיקער אורבאַנישער תקופה. און דאָך רעדוצירן זיי אויך די יידישקייט, אויך זיי נעמען אָן נאָר די יידישקייט שבכתב, נאָר דאָס וואָס עס פאַרשריבן, פאַרפיקסירט ווי רעלי-גיע, וואָס דער שולחן ערוך זאָגט, נאָר דאָס וואָס דער רבּונו של עולם צאָלט פאַר דעם. אויך זיי זיינען מבטל אלע ספּעציפישע עלעמענטן וואָס זיינען אינטיים פאַרבונדן מיט יידישקייט, אָבער זיי זיינען ניטאָ אין שולחן ערוך. דער בולטסטער ביישפּיל איז די באַציאונג פון אונדזער אָרטאָדאָקס סיע צו יידיש-לשון. אויך פאַר זיי וואָלט געקאָנט גלטן די פאַרמול, בלויז די רעליגיע איז אונדזער גאַנצע יידישקייט, בעת אין דער נאָר וואָס פאַר-ענדיקטער תקופה פון שטעטל וואָלט גענאלטן אַ פאַרקערטע פאַרמול: אַלץ וואָס עס איז יידיש איז אונדזער רעליגיע.

אונדזער רעליגיע איז ביי אונדז געווען אירענטיש מיט יידישקייט, זי האָט אַריינגענומען אַלץ וואָס עס איז ספּעציפיש יידיש. ניט די דאָגמען האָבן דעצירירט, נאָר דער שטייגער מיט אלע זיינע עלעמענטן. בכלל איז דאָך ריכטיק צו זאָגן, אז אונדזער רעליגיע איז ניט געווען קיין טעאָיסטי-שע, ניט קיין גאָט-רעליגיע נאָר אַ פאַלק-רעליגיע. אלע עלעמענטן פון שטיי-גער און פון געדאַנק זיינען אַריין אין גדר פון תורה, און יידן האָבן ווי געהערט ספּי הנבירה, פון גאָטס מויל „הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו" — נישט גאָט מיט זיינע אַטריבוטן, מיט זיינע דרכים, נאָר די תורה-אַלץ וואָס איז ספּעציפיש יידיש אין מעשה און אין מחשבה פון יידן —

דאָס איז וויכטיק און דאָס איז הייליק. דאָס איז יידישקייט און אל דאָס היטן מיר ווי אונדזער רעליגיע. יידיש לעבן איז די תורה, ישראל ואוריתא — יידישקייט און תורה איז איינס.

בעת די היינטיקע אָרטאָדאָקסיע, וואָס וויל גילטן פאַר די „שומרי החר" מות" טוט און פירט זיך פונקט פאַרקערט און זי אַנערקענט בלויז דאָס פיקסירטע און נאָר דאָס פאַרשריבענע און מער נישט. אזוי אַרום איז אונדזער אָרטאָדאָקסיע היינט ענלעך צו די צדוקים פון אַמאָל: יענע מיט דער תורה שבכתב פון יענע צייטן און זיי האָבן אָפּגעוואָרפן אל דאָס וואָס איז אָנגעוואַקסן אין פּאָלס הן אין פירונג און הן אין אידעען און געדאַנן קען, אזוי אויך אונדזערע היינטיקע אָרטאָדאָקסן. זיי נעמען אויך אַן נאָר דאָס וואָס עס איז איצט פיקסירט בכתב און זיי אַנערקענען ניט אל דאָס וואָס עס איז אָנגעוואַקסן אין יידישקייט נאָך דער פיקסירונג פון שולחן ערוך.

די אָרטאָדאָקסן האַלטן זיך פאַר די אמתע היטער פון יידישקייט. איז עס גאַנץ מעגלעך אז אויך די צדוקים האָבן זיך געהאַלטן און זיך גערופן נישט צדוקים נאָר צדוקים (רנ"ק אין מנבה"ז). אזוי אַרום האָט אפילו ביי די אָרטאָדאָקסן די רעליגיע אויפגעהערט צו זיין אידענטיש מיט יידישקייט בכלל, עס קען אויסזען מאַדנע אַ ביסל, אָבער פאַקטיש איז ריכטיק וואָס מיר האָבן געשריבן פריער, אז ביי אַלע אונדזערע ריכטונגען איז די כפירה (דאָס אָפּוואָרפן) מער ווי די אמונה, ווי דאָס וואָס מען נעמט אָן. אין דער פריערדיקער שטעטלשער תקופה האָבן מיר בכלל ניט געהאַט דעם טערמין רעליגיע מען האָט גערעדט און געדענקט נאָר וועגן יידישקייט (יהדות, יאדעס, יאנדעס). איצט ערשט האָבן מיר גענומען ריידן וועגן רעליגיע און די אָרטאָדאָקסן ווילן אידענטיפיצירן נאָר די יידישקייט בלויז מיט דער רעליגיע, מיט דער פיקסירטער, פאַרשריבענער רעליגיע (רעליגיע שבכתב).

אזוי אַרום קען ביי היינטיקן טאָג קיין שום רעליגיעזע ריכטונג נישט אויפהאַלטן יידישקייט. ווייל יידישקייט איז אַ קולטור־שטייגער וואָס איז אַ סך ברייטער פון רעליגיע ווי אַלע היינטיקע ריכטונגען פאַרשטייען דעם טערמין.

וועלטלעכע יידישקייט

אויך וועלטלעכע יידישקייט איז אַ סך שמעלער און דעקט נישט דעם באַגריף יידישקייט אין זיין גאַנצקייט. די וועלטלעכע האַלטן זיך פאַר אמתע יידן, אָפט אפילו ביז נאַציאָנאַלער פרומקייט און געטרייקייט, איבערגעגעבן־קייט. אָבער זיי לייקענען אַלץ וואָס איז ביי יידן רעליגיעז פאַרהייליקייט געוואָרן. זיינען די וועלטלעכע יידן ווידער כופרים — זיי לייקענען נאָר דאָס רעליגיעזע ביי אונדז. און וואָס איז ביי אונדז פון די עלטערע דורות ניט

פארהייליקט? במילא קומט אויס אז די וועלטלעכע יידישקייט רייסט זיך אָפּ פון די וואַרצלען. האָבן מיר פאר זיך די אלטע מעשה פון גמרא וועגן א יידן וואָס האָט געהאַט צוויי ווייבער. איינע אָן אלטע און די צווייטע א יונגע — די אלטע רייסט ביי אים אויס די שוואַרצע האר און די יונגע רייסט אויס די גרויע, און ער בלייבט אַ פליך פון בייִדערליי האָר. די פּרוד-מע האַלטן פון דעם עץ צייט — דעם בוים פון ייִדישקייט, אָבער אָן נייע צווייגן, אָן נייע בלעטער, און די וועלטלעכע ווידער באַמיען זיך דעם בוים פון ייִדישקייט אָפּצורויסן פון זיינע וואַרצלען. בלייבט שוין ייִדישקייט ניט קיין עץ חיים, נישט קיין לעבעדיקער בוים.

די וועלטלעכע יידן נעמען אויף ייִדישקייט בערך אזוי ווי די משכילים — דאָנמען, פּרינציפּן — אדרבא זאָרעבא, אָבער קיין ייִדישער שטייגער וואָס זאָל פאַרפליכטן טאָג איין און טאָג אויס — דאָס איז נישטאָ. אָבער ייִדיש-קייט אָן אַ פאַרויכיקן שטייגער איז דאָך אוממעגלעך. גייט עס ביי די וועלט-לעכע אַ כּסדרדיקער פּראָצעס פון אויסיידישונג. דאָס איז ניט קיין אַסימיליר-לאַציע, ווייל אַט די לעצטע איז אַ פאַמעלעכער, דויערנדיקער פּראָצעס, וואָס צייט זיך דורך דורות גאַנצע. עס איז זייער שווער איינצואייגענען פרעמדע קולטור, עס איז נישט קיין ביכער אויסלערנען, נישט קיין שפּראַכן ריידן, עס איז זיך אַריינלעבן אין אַ פרעמדער פּסיכאָלאָגיע! עס איז נישט עפעס וואָס מען מאַכט נאָך. און נאָך שווערער זיך אַרויסצוטאָן פון אייגענער דורותדיקער פּסיכיק און קולטור, וואָס בלייבן לעבן אפילו ווען מען פאַר-לירט שוין דעם גאַנצן באַוואוסטזיניקן צובונד צו אַט די פאַרגאַנגענע דר-רות. פּרימיטיווער גלויבן אין גלגול נשמות איז גאַרנישט אזוי אויסן וועג ווי מען קען עס מיינען.

עס איז גאָר נישט גרינג צו פאַרדייען אין זיך אַ קולטור פון אַ פרעמדן פּאָלק, אַריינגעמען אין זיך זיין גאַנצע קולטור שבכתב, און — נאָך מערער — זיין קולטור שבעל פה — דאָס אינטימע, פּאָלקישע וואָס אין יעדער פּאָלק. מען קען אלץ אפּשר אויסשטודירן. אָבער פון אויסלערנען ביז אַריינלעבן זיך איז נאָך זייער אַ ווייטער מהלך.

און פון דעם ווידער איז נאָך גאָר ווייט ביז זיך אַסימילירן, ביז אַסימילירט צו ווערן אין אַ פרעמדן פּאָלק אַריין, ביז אליין זיך צו פאַר-וואַנדלען אין אַ שטיקל ברויט אין אַ פרעמדן מאַגן.

און עס איז גאַרנישט פון די גרינגע זאַכן אין אונדזער היינטיקער אורבאַנישער צייט צו זיין אַ ייד נישט נאָר מיט איבערצייגונגען, נאָר אויך מיט אַ ייִדישן שטייגער: לעבן צווישן נישט יידן, האַנדלען און וואַנדלען אַ גאַנצן טאָג מיט זיי און דאָך זיך פירן אַנדערש, ניט ווי זיי, קומען אַהיים און גלייך בייטן די שפּראַך, אַלץ. דערצו דאַרף מען אַ גרויסע אָנשטרענג-גונג, מען דאַרף כּוח און מוט. און דאָס קען געבן בלויז אַ גלויבן, מען דאַרף פאַרעקשנט גלויבן אין ייִדישקייט און עס באַמט ליב האָבן. און אזא גלויבן איז ביי די וועלטלעכע נישטאָ. כּכן זיינען אויך די וועלטלעכע

יידן ביי זייער גאנצער-און אפילו אויפריכטיקער ליבע צו יידישער ליטע-
ראטור דאך אויפן וועג צו אסימילאציע, צו אסימילאציע איז מען נאך ווייט,
אָבער צו אויסידישונג איז מען שוין גאָר נאָנט. און די אויסידישונג איז
דאָך פארט דער פראָלאָג פֿון אסימילאציע וואָס וועט קומען אין אַ שפּע-
טערדיקן דור. זיינען די וועלטלעכע יידן נענטער צו אסימילאציע ווי די
רעליגיעזע: ביי די לעצטע איז דאָך יאָ פאראן אַ שטייגער, וואָס די וועלט-
לעכע האָבן נישט.

הצד השווה — וואָס אלע ריכטונגען אין יידנטום — אלע זיינען מער
שוולליב, איידער גלויבער, מער אָפּווארפער איידער אָננעמער. עס זיינען,
דאכט זיך, נישטאָ אזוינע שטארקע נעגירער פון יידישקייט ווי עס זיינען
יידן אַליין.

און דער צווייטער סימן איז אונדזער צעברעקלטקייט, צעבראכנקייט:
לויט לענדער און לויט קלאַסן, לויט פארטייען און לויט רעליגיעס. און
איטלעכע ריכטונג צעפאלט זיך ווידער אויף סובריכטונגען און סובפאר-
טייען ביז דער אוממעגלעכקייט. איין ציון איז דאָ, און וויפל ציוניזמען
האָבן מיר? און די „אהבת ישראל“ צווישן אַנאָנד — אך און זוי!

אָט וועל איך נעמען דעם בעסטן פון די יידישע ישובים אין דער וועלט
— דעם ישוב אין דער אייגענער מדינת ישראל. דאָס איז דאָך דאָס איינ-
ציקע ווינקעלע אויף דער וואַלט וואו יידן פורעמען און נאָרמירן אַליין זיי-
ער לעבן, כטוב בעיניהם — ווי ער איז גוט און ווי עס איז בעסער פאַר די
גויטן און באַדערפענישן פון יידישקייט. און דאָך!

וויפל יידישקייט האָבן מיר דאָרטן? גאָט מיינער! די נטורי קרתא
פון איין זייט. זיי לייקענען לגמרי אלץ, אפילו די עצם מדינה דארפן זיי
ניט, ווילן זיי נישט, אָט האָט דאָך איינער פון זיי זיך געלאָזט ניין צו די
אראבער — ביי יענע וועט אים זיין בעסער איידער אין דער „ציוניסטישער
מדינה“. און מאַכט זיי נישט אַוועק מיט דער האַנט — זיי זיינען אַ כוח.
און פון דער צווייטער זייט קומען די כנענים. זיי זיינען דאָך זיכער כופר
בכל, זיי ווארפן אָפּ און דארפן נישט גאָר קיין יידישקייט. זיי זיינען ניט
קיין יידן, — כנענים זיינען זיי און אויף כפרות אייער גאַנצע יידישקייט.
און מאַכט זיי ניט אַוועק מיט דער האַנט — זיי זיינען אַ כוח מיט אַ טענ-
דענץ זיך צו פאַרמערן און צו שטאַרקן. און צווישן די צוויי עקסטרעמע עקן
האָבן מיר ווידער אַ גאַנצע גאַמע פון שיטות און שאַטירונגען. זיינען פאַ-
ראַן תּוֹכֵיטוּט: די איינציקע ווערטפֿולע יידישע קולטור-שאַפונג איז לויט
זיי נאָר דער תנך. אלץ וואָס מיר פאַרמאָגן אין קולטור פון שפּעטערדיקע
תּוֹפּוֹת איז גאָר נישט ווערט, נאַרישקייט(!) האָט עס אָנגערופן גאָר אַ
וויכטיקע פּערזאָן אין אַ רעדע. קומען אַנדערע און זיי אַנערקענען נאָר דעם
תּלְמוּד און זיינע מפרשים און ניט מער. קומען ווידער אַנדערע און זיי
האַלטן נאָר פון דער קולטור וואָס האָט זיך געשאַפן שפּעטער: און אומאָפּ-
הענגיק פון תּלְמוּד (כלומרשט ניט אָפּהענגיק. אין דער אמתן האָט דער

תלמוד אויך דאָ געהאַט אַ שטאַרקע השפּעה). און אויך די שפּאַלטן זיך ווייטער: די מעקן אויס פון אונדזער קולטור-אינווענטאַר אַלץ וואָס עס איז געשריבן געוואָרן אין יידיש און יענע זאָגן זיך אָפּ און זיי „דאַרפן נישט“ אַלץ וואָס עס איז געשריבן אין העברעאיש... די ווילן אַ שבת ווי די על-טער-זיידעס אין די שטעטלעך האָבן געהאַט, אַז נישט איז עס חילול שבת און יענע האַלטן פֿאַר אַ מצווה צו שטעכן יענע די אויגן. די האַלטן פֿאַר אַ גרויסן פּראָגרעס צו האַדעווען חזירים אין ארץ ישראל, ווארום אַלע יידי-שע טראַדיציעס זיינען דאָך נישט מער ווי זאבאבאנעס...

האַלטן די פֿאַר אַ מצווה גדולה צו פֿאַרן אום שבת דווקא פֿאַרביי דער גרויסער שול אין תּל-אביב, קומען די סעגנער און דרשענען „עת לעשות“ — מעג מען לכבוד שבת ווארפן שטיינער און שפּאַלטן קעפּ, און ברעכן שויבן — אַלץ לכבוד דעם הייליקן שבת!

און ווער קען פֿאַרגעסן ביז היינט די מלחמת מצווה קעגן יידיש לשון! פרטים זיינען איבעריק דאָ... און באַנייען די גרויסאַרטיקע טראַדיציע פון ניקאַליי דעם ערשטן פון צוכאַפּן קינדער פון די מאַמעס — אַלץ לכבוד התורה;

וואָלט מען געקאָנט גיין אזוי און אויסרעכענען נאָך און נאָך פֿאַקטן פון אַט דער גרויסער „אהבת ישראל“ אונדזערער בלשון סני נהור. אָבער עס איז צו טרויעריק. דער עיקר: גייט און זעט וויפּל יידישקייטן מיר פֿאַר-מאַגן און ווי ווייט זיי זיינען איינע פון דער צווייטער.

פ
ל

אינטעגראַלע יידישקייט

און אַט דאָ קומט די אידעאָלאָגיע פון אינטעגראַלער יידישקייט און זי לערנט אונדז: עס איז נאָך עוד לא אברה תקותנו, עוד לא נתקה השררת! מען קען נאָך גאַנץ מאַכן אונדזער צעבראַכענע און צונויפקלעפּן די צע-שאַטענע שטיקער אירע. טאַקע „פון בית לחם ביז קאַסרילעווקע“. און איצט, מיט עטלעכע און פּערציק יאָר שפּעטער ווי אַט דער לאָזונג איז דאָס ערש-טע מאָל געדרוקט געווען, וואָלט דער מחבר געוואָלט צוגעבן „פון בית לחם און נאָך פּריער און ביז קאַסרילעווקע און נאָך שפּעטער“. דער תנך איז אוודאי אונדזער אוצר, אָבער גאָט זאָל אונדז פֿאַרט אויסהיטן פון האַלטן בלויז פון תנך! שוין אין די צייטן פון תלמוד האָבן בפירוש קלוגע יידן, טאַקע חכמים, געזאָגט אַז גאָט זיין אייביקייט-בונד מיטן יידישן פֿאָלק גיט באַזירט אויף דעם תנך (תורה שבכתב-שמיים) נאָר דווקא אויף דער שטייערישער יידישקייט, אויף דער תורה שבעל פה. און זיי זיינען געווען גערעכט! והא ראה — אַ וועלט מיט פעלקער האַלטן שטאַרק פון תנך, — און... און גאָט זאָל ראַטעווען דאָס פֿאָלק פון תנך פון די הענט פון יענע תנך-האַלטער...

איך בין ניט סוחר מיט יידישקייט און איך באשטימ נישט קיין פרויון וואָס איז מער ווערט — דער תנך צי דער תלמוד אָבער איך ווייס און עס איז מיין טיפסטע אמונה, אז מיר האָבן איבערגעלעבט און מיר האָבן ווי אַ פּאָלק דערלעבט ביז צום היינט אין זכות פון תלמוד, ריכטיקער נישט אין זכות פון דעם ספר נאָר אין זכות פון דעם תלמוד תורה, פון דעם לימוד התלמוד. דאָס איז אויך דער זכות פון תלמוד וואָס ער איז געברענט געוואָרן באַגלייך מיט זיינע היטער, מיט יידן. איין גורל. „שאלִי שרופה באש“ — וועמען האָט עס געמיינט דער טראַגיש ליידנדיקער מחבר? ער האָט געמיינט די ספרי התלמוד, אָבער מיט די זעלביקע רעכט האָט דאָך פאַרדינט אָט דעם טראַגישן טיטל אויך די אומה וואָס האָט דעם תלמוד געהיט און מער ווי דעם תנך. און מער ווי די יידן האָבן געהיט און אַנטוויקלט דעם תלמוד האָט דער תלמוד געהיט און אַנטוויקלט דאָס פּאָלק. די ברענער אונדזערע האָבן אונדז געברענט מיט דעם תנך אין זייערע הענט, און יידן זיינען געגאַנגען צו די עקדות מיט דעם תלמוד צוזאַמען.

אָבער וויי וואָלט אונדז געווען ווען מיר שטעלן זיך אָפּ ביים ים התל־מוד מיט אַלע „נושאי כלים זיינע“. און וויי און ווינד איז טאַקע געשען צו די יידישע שבטים וואָס זיינען ווייטער נישט געגאַנגען, און קיין וויי־טערדיקע קולטור ניט געשאַפן. און אַ אינטעגראַלער ייד איז גרייט צו שווערן ביי נאָר אַלע אונדזערע הייליקייטן, אז „כל מה שתלמיד וותיק עתיד להרש אֶלֶּץ וואָס עס וועט נאָך געשאַפן ווערן אין יידישקייט, אין גייסט פון יידישקייט, אַלץ דאָס איז פאַר אים הייליק בקדושת העם, ווי יענע אונדז דזערע פאַרנייערס האָבן דאָס גערופן — ניתנה למשה מסיני.

און אויב יידישע פשוטע ווייבער האָבן גערופן אויף יידיש צום „אוי וויי, טאַטע האַרציקער“, איז דאָס לָשון קודש און ווען יידן האָבן גייענדיק צו די קאַלכאָויוונס געשריען שמע ישראל, — איז עס קודש. און אז אַ פרומער ייד לייגט אַרײַן זײַן האַרץ אין ווערטער פון נתנה תוקף (ליטעראַ-ריש זייער שוואַך), איז עס הייליק בקדושת העם, און אז „עמך־שער און אייזן“ האָט געזונגען: „דו וועסט זיין מיין כלה און איך דיין התן, און עס וועט זיין שמחה ששון“ איז עס ווידער קודש, נישט ווייניקער קודש ווי... שיר השירים. און די קדושה קומט נישט פון דעם אָדער יענעם באַרג סיני, נאָר ווייל זיי זיינען ביידע כלים פון דעם פּאָלקס נשמה, און אויב מען פאַרמאָגט אהבת ישראל זיינען זיי ביידע הייליק. אז מען האָט ליב דעם ווייזן, היט מען די פּלאַש.

מיר טאַרן קיין מאָל ניט פאַרגעסן, אז ביי אונדז יידן קומט קדושה ניט פון הימל נאָר פון מענטשן און פון זייער גייסט, פון זייער נשמה, יידן גיבן צו די קדושה צו זאָבן און צו מעשים, יידן האָבן הייליק געמאַכט אַ עיר היבוסים און זי געמאַכט אַ ירושלים עיר הקודש. און דאָס זעלביקע לאַנד האָט געקאַנט זיין ארץ הקדושה און עס האָט געקאַנט ווערן אַ „ותבואו ותטמאו את ארצו“. דער מקור פון קדושה איז תמיד נאָר אין פּאָלק, נאָר

אין מענטשן, אין זייערע הערצער, אין די געפילן און אין זייערע מעשים. דאָס האָבן אונדז געלערנט נאָך די נביאים. און שפעטער נאָך האָבן אונדז דזערע הכמי התלמוד געהייסן דעם ערשטן יידן נעמען אַ האק און צער ברעכן אַלע פאַרגעטערטע זאַכן, אַלע געטער. נישט ווייל זיי זיינען געצן, נאָר ווייל עס טאָר ביי יידן נישט זיין קיין הייליקע מאַטעריע, קיין זאַכן וואָס זיינען הייליק פון זיך, ווייל נאָט האָט זיי געמאַכט פאַר הייליק. נאָט אַליין ווערט ביי יידן הייליק דורך די מעשים פון יידן, ווי עס שטייט „והאל הקדוש נקדש בצדקה“. יידן זיינען הייליק, ווייל וקדשנו במצוותיו און ער איז אויך דורך דעם הייליק.

אַט דאָס איז דער זינען און דער תוך פון דעם באַגריף אינטעגראַלע יידישקייט. ווייניק זיינען די אָנהענגער, קנאַפּ זיינען די וואָס ווילן פאַר-שטיין. אָבער... דער אמת איז נאָר זעלטן מיט די גרויסע מאַסן. אין איר דעען איז לגמרי ניט גילטיק דער כלל אז הלכה כרבים און נאָך אליהו — דער ערשטער געטרייסטער קעמפער פאַר גאַנצער יידישקייט — האָט גע-וואוסט אז דער אמת ליגט אין דעם קול דממה דקה.

איז דער באַגריף אינטעגראַלע יידישקייט אַ סך הכול פון אַלץ וואָס דאָס יידישע פאָלק האָט געשאַפן אין משך פון זיין געשיכטע. אַלע שאַפונגען, אַלע אידעען פון אברהם אבינו און ביז אונדז און נאָך אונדז עד סוף כל הדרות; אַלע שטייגער־פאַרמען און אויסדרוקן, — אַלץ וואָס שטאַמט פון פאָלק און אַלץ וואָס עס איז פאָלקיש — דאָס אַלץ איז דעם אינטעגראַלן יידן ליב און טייער. איין תנאי — עס דאַרף זיין אין יידישן גייסט, נישט קיין נאָכגעמאַכטע קאָפּיעס.

מעכאַנישע אָדער אָרגאַנישע אינטעגראַלקייט

ווען מען מישט צונויף צוקער מיט זאַלץ צוזאַמען איז עס אַ מעכאַניש געמיש; ווען מען לאָזט אַריין אין אַ פלאַש אין דער ריכטיקער פּראָפּאָרצין וואַסערשטאָף און זויערשטאָף, איז עס נאָך אַלץ ניט קיין וואַסער, נייערט צוויי באַזונדערע גאַזן, וואָס זייערע מאָלעקולן זיינען לגמרי נישט פאַרבונדן. דאָס זעלביקע וועט זיין ווען מען מישט צונויף אייזן־פּולווער מיט שוועבל־פּולווער. איז עס אַ געמיש. דאָס אייזן בלייבט מיט זיינע אייגנשאַפטן און דאָס שוועבל — מיט זיינע. דאָס זיינען אַלץ מעכאַנישע געמישן.

ווען אָבער מען זאָל אַנוואַרעמען דעם אייזן־שוועבל־געמיש. אָדער מען זאָל שטאַרק דערהיצן דעם געמיש פון די צוויי אויבן דערמאָנטע גאַזן וואָס סערשטאָף מיט זויערשטאָף, דעמאָלט פאַרבינדן זיך די שטאַפן אין דעם געמיש און עס ווערט אַ כעמישע פאַרבינדונג, אַ נייע שטאַף — פון די צוויי גאַזן וועט ווערן וואַסער, פון די צוויי פּולווערס ווערט אַ נייע שטאַף שוועבל־אייזן מיט גאָר נייע אייגנשאַפטן.

עד כאן דער משל. און איצט צו אונדזער נמשל.

עס קען זיין א אידעע פון אינטעגראלער יידישקייט אויף א ריין מעכא-נישן שטייגער: אלה ואלה דברי עם חי און גענוג. דער וועלטבאנעם פון תלמוד איז הימלווייט פון דעם תנכישן און ביידע זיינען נישט אין גאנצן באהעפט מיט דעם מורה נבוכים, און דער שולחן ערוך איז עפעס אנדערש פון דער אָנגענומענער יידישקייט אין דער צייט פון דוד המלך. „פושט צורה און לובש צורה“ האָבן אויף דעם געזאָגט אונדזערע חכמים וואָס זיי גען טאקע געווען די אמתע חכמים און יידישקייט-פילאָסאָפּן. קען מען יוצא זיין מיט אזא מין מעכאנישער אינטעגראלקייט פון אַלע יידישקייטן פון אַלע דורות, פון אַלע שפּראַכן און אַלע מינים אידעען און געדאַנקען. און מען איז דערמיט יוצא — כל ישראל איז דער טייטש אַלע יידישקייטן און איטלעכע פון זיי איז אנדערש פון דער צווייטער, אָבער — אַלע צוזאַם מען זיינען שאַפונגען פון יידישן פּאָלק, קינדער פון אונדזערע פּאָלק און זיינע לערערס.

דאָס איז די ערשטע מדרגה פון אינטעגראלער יידישקייט. עס איז אָבער פאַראַן אַ העכערע מדרגה — די אָרגאַנישע אינטעגראלקייט, וואָס איז גע-גלייכן ניט צו מעכאנישן געמיש ניערט צו אַ כעמישער פאַרבינדונג. מיר וועלן נעמען אַ דוגמא. מען דאַרף ניט מער ווי דער תלמוד האָט איבערגע-קערט דעם וועלטבאנעם פון תנך מיט דעם קאַפּ אַרויף... מען האָט גענו-מען דעם באַגריף גאָט, דעם רבונו של עולם אַליין און מען האָט אים גע-מאַכט משעבוד צו דער-תורה, נישט נאָר דאַרף ער שאַפן זיין וועלט לויט די פלענער פון דער תורה, נאָר ער דאַרף במחילה מכבודו אַליין זיך זעצן לערנען. האָבן זיי אויך געמאַכט צו נישט דעם כוהן גדול און איבער אים געשטעלט דעם תלמיד חכם און נאָך און נאָך שטאַרקע אַפּווייכונגען און ענדערונגען. אָבער זיי האָבן נישט געמאַכט קיין רעוואָלט קעגן דער תורת משה. אמת, זיי האָבן נישט איין מאָל זיך אַרויסגעזאָגט אַז זי איז מינדער-וויכטיקער אידער זייער יידישקייט. אָבער זיי האָבן זייערע אַלע אידעען, אפילו תחית המתים וואָס איז לנמרי נישטאָ אין תנך אַריינגעבונדן, פאַר-קיפּט מיט דער תורת משה. זיך באַמיט צו שאַפן איין אָרגאַנישע פאַר-בינדונג.

איז חיוי הבלכי גערעכנט געוואָרן פאַר אַן אפיקורס. אַ יוצא מן הכלל. ווייל ער האָט נישט געוואָלט, ניט געקאָנט אָרגאַניש פאַרבינדן זיין איר דעען וועלט מיט דער טראַדיציע פון פריער. זיינען אָבער די אָפט גאַנץ האַרבע געדאַנקען פון אברהם אבן עזרא געדרוקט צוזאַמען מיט די זעל-ביקע חומשים. ער האָט געקאָנט (און געוואָלט) אָרגאַניש פאַרבינדן און ער האָט געקאָנט מקיים זיין דעם, „והיו לבשר אחד“.

אנומלט איז מיר אויסגעקומען צו ליענען אין אַן אַרטיקל פון אַ רב, אַז ער שרייבט זיין אַרטיקל ניט ווי אַ רב, נאָר ווי אַ וועלטלעכער געלערנט-טער. האָט עס מיך איבערגעשראָקן: ווי קענען אין איין האַרץ לעבן צוויי

אמת? צוויי ליבעס און צוויי געטרויקייטן? מיר זיינען פון אייביק אָן דאָס פּאַלק פון "אחד", און אָט דער מאָניזם איז אונדז מחייב נישט בלויז בנר גע צו גאָט, נאָר בנוגע צו אונדזער גאַנצן וועלטבאַנעם. יעדער דואַליזם איז פאַר אונדז שעדלעך. מיר באַסעמפן אים פון דער צייט פון גלות בבל אָן. נאָך ווייניקער קען פאַר אונדז גילטן דער „פּלאַראַליסטישער מאָניזם" (אויב מען קען אזוי זאָגן) פון דער מעכאַנישער אינטעגראַלער יידישקייט. עס איז דאָך פאַרט אומענדלעך ווייט פון דער אַרטאָדאָקסישער רעליגיעז-קייט ווי די אַרטאָדאָקסן ווילן עס באַנעמען ביז דער וועלטלעכער קולטור און וועלטבאַנעם. און אזוי מיט אַלע אַנדערע אונדזער שיטות. איז עס דען ריכטיק צונויפצונעמען אַלע אין איין פּילפאַרביק און פאַרשיידנאַרטיק גע-וועב און זאָגן, אַז אַלע זיינען גוט. דערמאָנט עס נישט דעם אַלטן כעלע-מער רב. וואָס גיט גערעכט ביידע בעלי דין, און זאָגט דער ווייב אַז זי איז אויך גערעכט?

און דערפאַר איז באַרעכטיקט אַ פאַרלאַנג צו זוכן די יסודות וואָס זאָלן קענען פאַרבינדן אַלע עלעמענטן אין איין איינהייטלעכן געוועב און נאַנצ-קייט, עס זאָלן ניט זיין קיין סתירות. עס דאַרף אַ וועלטלעכער מענטש וואָס האָט יאָ זיין אמונה אין יידישקייט און ער גלייבט ניט אין דער מאַטע-ריעלער עקסיסטענץ פון גיהנום און גן עדן דאָך קענען אויפנעמען די באַ-גריפן וואָס האָבן געהאַט (און האָבן!) אַזאַ גרויסע ראָל אין אונדזער גע-שיכטע און ער קען עס אויסטייטשן עס זאָל דאָ נישט זיין קיין סתירה צו זיין וועלטלעכקייט. עס דאַרף געזוכט ווערן אַ בריק צווישן דער שטאַרק קאָמפּליצירטער קבלה און ראַציאָנאַליזם אין יידישקייט. אזוי אַרום דאַרף אינטעגראַלע יידישקייט ווערן אַ סיסטעם אויסצוטייטשן, צו אַסימילירן אַלע ריכטונגען אין איין גייסט. איך וויל זיך דאָ דערלויבן צו מאַכן אַזאַ פּראַווו. איך וויל דערפירן די יסודות פון אינטעגראַלקייט צו עטלעכע פּרינציפן:

פּרינציפן פון אַרגאַנישער אינטעגראַלקייט

א. — פּרינציפ פון גלייכווערטיקייט. אַלע מנהגים הן די אַלטע, פאַר-צייטיקע, און הן די נייע וואָס זיינען איינגעפירט לשם יידישקייט, — אַלע זיי זיינען גלייכווערטיק און גלייך הייליק. מצה און בר מצווה, למשל. ווידער. אַלע שאַפונגען אין יידישקייט און מיט דער אמונה אין יידיש-קייט זיינען אויך גלייכווערטיק און גלייך הייליק. אַ אינטעגראַלער ייד טאָר ניט זאָגן „דער ספר איז הייליק און יענער ניט.“ למשל אויב איז יע הייליק און טביה דער מילכיקער — נישט. שיר השירים אין יאָ הייליק און „די גאַלדענע קייט“ — נישט. מיר גייען דאָ אין גייסט פון די פאַרצייטיקע אונדזערע פירער און לע-

דער אין אייביקער יידישקייט, כ'מיון דאָ — די פרושים און חכמי התלמוד, וואָס זיי האָבן געלערנט, אַז יפתח כדורו בשמואל כדורו, מיר חזרן איבער וואָס זיי האָבן געוואָגט, אַז „בל מה שתלמיד וותיק לערנט און איז מחדש, איז נתנה למשה מסיני“. מיר ווילן נאָר צוגעבן אַז דאָס וואָס זיי האָבן אין דעם זינען מחדש געווען איז שייך ניט בלויז צו זייערע תקופות און זייערע שאַפונגען, נאָר עס איז גילטיק ער סוף כל הדורות.

דער פרינציפ דערלויבט ניט צו זאָגן: דער ספר איז פון נאָט און יענער — נישט. ער דערלאָזט ניט דעם געדאַנק פון טיילווייזער קדושה. יאָ, עס קען זיין רעליגיעזע קדושה, וואָס רוט נאָר אויף גאָר אַלמע מנהגים און ספרים. עס איז אָבער פאַראַן אַ צווייטע קדושה — די נאַציאָנאַלע קדושה וואָס פאַרהייליקט אַלץ וואָס איז יידיש און וואָס איז לשם ולשמה פון יידישקייט. דער פרינציפ באַמיט זיך — ווי די פרושים בשעתם — אויסצור טייטשן דעם מעמד הר סיני, ווי אַן אייביקן פראָצעס אין יידישקייט, וואָס האָט זיך ניט איבערגעריסן און וואָס טאָר זיך ניט איבעררייסן. הייב אדם, — זאָגט נאָך די גמרא, יעדער ייד אין יעדער דור און אין אַלע דורות מוז זיך זען ווי ער שטייט אויפן באַרג סיני, און איז מקבל תורה, אויך נייע תורה איז תורה. פאַרקערט גאָר: אַ דור, אַ תקופה, אַ יידישער ישוב וואו עס שאַפן זיך ניט קיין נייע אוצרות גייסטיקע ווערטן, וואו עס האָט זיך איבערגעריסן דער פראָצעס פון מעמד הר סיני, איז שוין מער נישט לעבעדיק. אַ בוים, כל זמן ער לעבט ברענגט ער בלומען און פרוכט, אַ יידישער קיבוץ כל זמן עס שאַפן זיך אין אים גייסטיקע פרוכט, לעבט. אויס מיט שאַפונגען, אויס מיט נייער קולטור, אויס מיט מעמד הר סיני, איז אויס מיט יידישקייט, אויס מיט יידיש לעבן... שטייט אַ בוים נאָעט, אַן בלעטער, בלייבט ניט און פרוכטיקט ניט, — ער שטייט, אָבער ער איז שוין טויט. אַזוינע ישובים זיינען ביי אונדז ניט קיין נייעם, געווען און עס זיי נען דאָ אַזוינע. דער אויסדרוק „דור, דור ודורשיו“ איז אין גמרא, מיר דאַרפן צוגעבן „דור — דור ודרשותיו“.

דאָס איז דער פרינציפ פון די אַמאָליקע פרושים אָנגעווענדט היינט אין אונדזערע היינטיקע טעג און אין אונדזערע היינטיקע באַדינגונגען. עס איז אָבער פאַראַן אַ גרויסער אונטערשייד צווישן די אַמאָליקע צדוקים און פרושים און די היינטיקע. די פאַרצייטיקע פרושים האָבן פרום געגלויבט אין זייערע נייע תורות, געגלויבט און געקעמפט פאַר זיי, זיי דערהייבן ביז די הייבן פון באַרג סיני. מיר — די היינטיקע פרושים — זיינען זייער קאָלט צו אונדזערע היינטיקע תורות און מיר האָבן אַליין נישט קיין שטאַרקע אמונה אין זיי. און פאַרקערט, זיינען די היינטיקע צדוקים — אַט די אַלע כופרים, וואָס לייקענען די נאַציאָנאַלע קדושה פון די היינטיקע שאַפונגען, זיי זיינען אַ סך שטאַרקער, זיי האָבן מער אמונה, און זיי פירן די גרענרעם ביי יידן. די אָנהענגער פון אינטערגראַלער יידישקייט מוזן אָבער גלייבן כאמונה שלמה אין דעם פרינציפ פון גלייכווערטקייט.

ב) פרינציפ פון אקטואליזאציע

מיר זיינען זייער אן אלט פאָלק. אלע „אלטע“ קולטור-פעלקער פון דער וועלט זיינען געגאנגען ביי אונדז אין חדר (אן אנדער פראגע וואָס זיי האָבן געמאכט פון אונדזער חדר). פון די פעלקער וואָס האָבן באַגלייט אונדזער קינדהייט און יוגנט איז קיינער נישט געבליבן. אָט דער נס פון אונדזער „נצח ישראל“ איז געשען אַ דאָנק אונדזער פרינציפ פון אַקטואַליזאַציע וואָס הערשט פון תלמוד אָן אין אונדזער קולטור. וועלן מיר דאָ ברייטער דערקלערן דעם עצם מחות פון אָט דעם פרינציפ.

ביי אלע אנדערע פעלקער איז אָנגענומען ביים לערנען די קולטור פון די פריערדיקע דורות און תקופות זיך צו באַמיען פעסטצושטעלן די גע-נויע צייט, אָרט און באַדינגונגען ווען די שאַפונג איז געשאַפן געוואָרן. מען באַמיט זיך אַריינצושטעלן יעדער קולטור-שאַפונג אין דער ראַם פון צייט און אָרט. די גאַנצע קולטור-געשיכטע איז אָפגעגעבן אויף דעם.

פונקט דאָס פאַרקערטע האָבן געטאָן די יידן. למשׁל: אברהם אבינו איז גענוי באַשריבן אין הוכמׁש. אָבער די בעלי התלמוד האָבן אים זיך פאַרנע-שטעלט אנדערש, — ווי אַ חשובן יידן פון זייער צייט. אודאׁי שיקט אזא געהויבענער ייד זיין זון אין אַ ישיבה לערנען. זיכער איז ד' אברהם אבינו מקיים אלע מצוות אפילו עירוב תבשילין (א גמרא). ווי קען זיך דען אַנ-דערש פירן אזא ייד? און אזוי האָבן זיי גענומען דעם שטרענגען און קאָמ-פראַמיסלאָזן אליהו הנביא פון תנך און אים געזען נאָר אנדערש, ווי דער "זכור לטוב". אין זייער צייט (און ווייטער) איז נישט געווען קיין אָרט פאַר דעם תנכישן אליהו. עס איז נויטיק געווען אַן אנדער אליהו. קעמפן פאַר יידישקייט — זיכער! אלע מאָל דאַרף מען קעמפן פאַר יידישקייט קעגן אלע אַסימילאַציעס. אָבער שוין ניט מער מיט פייער, נישט קעגן בעל... יידן אין זייער צייט זיינען סיי ווי געווען געטריי, נאָר צרות און פּיין האָבן זיי געליטן פאַר זייער יידישקייט, האָבן זיי פאַרוואַנדלט דעם תנכישן אליהו אין אַ מין „שפּאַלער זיידן“ (פרצעס) וואָס העלפט טראָגן דעם יאָך פון יידישקייט, העלפט אַריבערטראָגן אלע צרות וואָס די „בעל-יורשים“ טוען אַן אליהום געטרייע נאָכפּאַלגערס... און אָט דער אליהו טאַקע באַגלייט אונ-דזער גאַנצע געשיכטע און יעדער יידן באַזונדער פון געבוירן אָן און בׁז יציאת נשמה.

האָבן זיי גענומען דעם באַליבטן אין תנך גאַנץ כּרוטאַלן מלחמה-העלד דוד המלך און אים אַוועקגעזעצט זאָגן און זינגען תהלים, אַוועקגעזעצט פסקענען שאלות... וואָס אַ מלך? אין זייער צייט פון דער מלוכה-דעקאָ-דאַנס, פון אומבאַליבטע מלכים, האָבן זיי געזען דעם קיום פון יידישן פּאַלק ניט אין מלכים, און נישט אין מלוכות. מען דאַרף תורה, שמידן תורה, בויען, היטן. טאָ זאָל דאָס טאָן דער באַליבטער מלך אויך. זאָל ער זיין אַקטועל נויטיק אין זייער צייט און זיי העלפן...

און זיי האָבן ניט געפעלשט, חלילה, ניט „געשפּילט זיך מיט די בערד פון די אבות.“ זיי האָבן אַנדערש ניט געקאָנט גלייבן: זייער יידישקייט פון זייער צייט איז דאָך געווען זייער מסירת נפשדיקער גלויבן, האָבן זיי נאָר אין זייער גייסט, אין גייסט פון זייער צייט און פון זייער באַנעמען יידישקייט געקאָנט באַנעמען די גאַנצע יידישע געשיכטע און אַלע אירע העלדן.

כדי דער היינט זאָל זיין געקניפּט און געבונדן מיט אַלע פּריערדיקע נעכטנס, דאַרפן זיי — די נעכטנס אַלע — זיין פאַרטייטשט, זיין אַסטועל און אַסטיוו אין היינט, זיי דאַרפן זיין אַנטיילנעמער אין דעם היינט. מוזן די אבות און משה און רחל אַמנו מיטגיין מיט די יידן אין גלות, אין אַלע גלותן, און דער „זכור לטוב“ (אליהו) מיט זיי, דאַרף אַ ייד פאַרבעטן די אַלע ניט נאָר אין סוכה אַריין ווי געסט („אושפיזין“ קדישין) נאָר אַ גאַנץ לעבן, אומעטום, און רב אליהו מעג קומען לערנען תורה מיט יידן וואָס פאַרדינען דאָס (גילוי אליהו!).

די פּוּרי־שפּילער האָבן עס געמאַכט כּלומרשט אין אַ ווייז. זיי האָבן ניט באַנומען דעם טיפּן ערנסט וואָס עס ליגט אין דעם. איציק מאַנגער האָט זיך אינטואַטיוו געלאָזט אויף די זעלביקע דרכים (תּומש־לידער, מני־ה־לידער). אָבער אונדזער טראַדיציע האָט עס גענומען ערנסט ווי דאָס אמתע תּורת חיים. מיר האָבן נישט געלערנט קיין געשיכטע כדי צו וויסן „ווי עס האָבן געלעבט יידן אַמאָל“, ניט געזוכט קלאָר צו מאַכן דעם „היס־טאָרישן אמת“ (אויב זאָ איז בכלל פאַראַן). אונדזערע אבות האָבן פאַר־קערט געזוכט איינצושפּאַנען די גאַנצע פאַרגאַנגענהייט אין אַט דעם שווערן וואָגן פון זייער איצט, פון זייער אַסטועלן היינט. ווער עס האָט געדאַרפט געשיכטע כדי צו געבן די אויסדערוויילטע פּרייע בירגער אַ גייסטיקן פאַר־געניגן (די גריכן) און ווער עס האָט געדאַרפט איינשפּאַנען אַלע העלדן, די גאַנצע געשיכטע צו העלפן דעם גאַנצן פּאָלק לעבן היינט.

און עס איז אינטערעסאַנט דער כּוח פון אמונה: עס האָבן דאָך די חכמי התלמוד טיף געגלויבט, אז זייערע אַסטועלע פאַרשטעלונגען וועגן די אבות זיינען די ריכטיקע. זיי האָבן געזען די גדולי האומה פון תנך דורך זייער בריילן, דורך די באַגריפן פון זייער צייט און זייער וועלט באַנעם. זיי האָבן זיך לגמרי ניט געקיימערט וועגן דעם „היסטאָרישן אמת“ (עפעס וועגן דעם שרייבט אויך רב צעיר אין זיין „תּולדות ההלכה“ שער האמונה, ז' 71) די וועלט בוקט זיך צום „היסטאָרישן אמת“. זאָל זי זיין געבענשט דערפאַר, גאַנצע וויסנשאַפטן ווי אַרכעאָלאָגיע און נאָך נוצט מען דאָ. אָבער די וועלט — געזונט און ערלעך זאָל זי זיין — דאַרף ניט זאָרגן פאַר איר קיום (אָדער אַנדערש זאָרגן). איז פאַר איר די געשיכטע אַ פּראָדוקט פון עץ הדעת נאר. מיר אָבער האָבן מער ווי אַ העלפט פון אונדזער געשיכטע געלעבט (און לעבן) אין גלותן, אונדזער קולטור־אויב־נאַכע איז ניט סתם וויסן, נאָר קיום. די גאַנצע פאַרגאַנגענהייט באַמיען

מיר זיך איינצושפאנען אין די אקטועלע פראַבלעמען פון קיום פון יעדער דור. פאַר אונדז איז עס ניט קיין ענין פון עץ הרעת נאָר פון עץ החיים. און מיר האָבן דעם קיום פון פּאָלק געבויט ניט אויף מאַטעריעס, ניט אויף לענדער, נאָר אויף פירונג, אויף גייסטיקע יסודות. דאַרפן מיר נישט קיין וויסן און וויסנשאַפטן נאָר תורה, תורת חיים, כי „היא חיינו ואורך ימינו“, עץ חיים היא למחזיקים בתו. איז דער וויסנשאַפטלעכער דוד המלך פאַר-געסן געוואָרן, און עס איז געבליבן דער תורהדיקער דוד, וואָס העלפט די יידן זיך האַלטן אין דער וועלט ניט געקומט אויף אַלע צרות, און ער איז מיט זיי צוזאַמען טאַקע „חי וקים“, מיט אים איז דעם פּאָלק גרינגער גע-וואָרן צו בלייבן חי וקים. און נאָך מער איז עס מיט אונדזער גוטן און ליבן אַלטימטשן „עלי נאווי“ (אליהו הנביא)... א, וויפל כוח און מוט ער האָט געגעבן און גיט דעם פּאָלק אויסצוהאַלטן דעם גלות און איינצוהאַלטן דעם קיום פון פּאָלק!!!

די וועלט האָט געשאַפן וויסנשאַפט, מיר האָבן געשאַפן תורה, פאַר וויסנשאַפט האָבן מיר נאָר ניט געהאַט קיין ווארט אפילו ביז דעם מיטל-אַלטער. תורה דאַרף ווירקן אויף דער נשמה, אויף דעם געמיט, אויף דעם אויפפיר פון מענטשן. וויסנשאַפט האָט דעם ציל נאָר צו באַרייכן דעם סכום וויסן פון מענטשן, ניט מער. די נשמה קען בלייבן קאַלט. תורה דאַרף שאַפן לעבן, וויסנשאַפט בלייבט פון דרויסן. און דערפאַר איז ביי יידן פאַראַן דער באַגריף פון „ספרים היצוניים“ דרויסנדיקע ספרים, לערן נונגען אַזוינע וואָס בלייבן מחוץ דער נשמה פון מענטשן. דערפאַר זוכט די וויסנשאַפטלעכע געשיכטע דעם אמת פון אַמאָל, דערפאַר זוכט פאַר-קערט די תורהדיקע געשיכטע צו קאָנצענטרירן אַלץ אויף דעם היינט ווי אין אַ פּאָס. אויב וויסנשאַפט איז היצוניות, איז תורה פּנימיות, און אַזוי האָט אונדזער פּאָלק געלערנט ביז אונדז. אונדז איז וויכטיק די קאַריער, און מען מוז לערנען צוליב דער קאַריער. אָבער פּריער ווי די קאַריער פון דעם מענטשן קומט דער מענטש אַליין. און כדי דער מענטש, דער טרענער פון דער קאַריער זאָל זיין אַ מענטש, דאַרף ער האָבן אַ תורהדיקע צוגרייטונג. דאָס איז דער טיפּער זינען פון אונדזער אַקטואַליזאַציע. איך ווייס ניט צי עס איז ביי אונדזערע חכמים געווען ריין אינטוּיטיוו, אָדער זיי האָבן דאָס באַוואוסטזיניק אַזוי געהאַנדלט אַזוי געפירט, בכל אופן איז ביי זיי געווען אַ שטאַרקער קיום-אינסטינקט און ער האָט זיי אַריינגעגעבן די אינ-טואַציע. איך באַוואונדער באמת זייער חכמה וואָס איז געוואָלן פון די טיפּע קיום-אינסטינקטן זייערע.

און פונקט אַזוי אַקטואַליזירנדיק זינען זיי זיך באַגאַנגען מיט דעם העכסטן שבתעכסטן באַגריף — מיט דעם גאָט-באַגריף. ווי ווייט עס איז באמת פון ד' איש מלחמה ביו "ברוך המקום"! האָבן זיי טאַקע דאָך אויך דעם רבּנו של עולם אַליין אויך אַוועקגעזעצט לערנען די תורה, טאַקע צו-זאַמען מיט זייער יידן. קען ער די וועלט נישט באַשאַפן סיידן ער קוקט

אין דער תורה, און ער פאלגט! א ברירה האָט ער? און זיי האָבן נישט געלאָזן זוכן פאַר דעם גאָט־באַגריף קיין פעסטע אַטריבוטן כדי ער זאָל בלויבן תמיד אין צושטאַנד פון ענדערלעכקייט. אין „סטאַטו נאַסצענדי“ ווי כעמיקער זאָגן דאָס. און טאַקע האָבן יידן זיך נישט אָפגעשטעלט אין זייער פילאָסאָפישן אינטערפּרעטירן דעם באַגריף. האָט די קבלה זיך דער־לויבט אַרײַנצופירן אין ייִדישקייט אַ מין יאָ פּאַנטעײז־ניט־פּאַנטעײז אַ צײַט נאָך פאַר ספּײַנאַזן (הלל צײַטלין „בפרדס החסידות והקבלה זו' 15, 18 און איבערהויפּט 207 און וויטער). נאָך אין גמרא אין פאַראַן (למשל — ברכות י' א') אַז גאָט איז די נשמה פון דער וועלט, ריכטיקער אַז די וועלט איז בלויז דער קערפּערלעכער לבוש פון גאָט, ווי דער גוף איז דער לבוש פון דער נשמה.

איז דאָ טאַקע דער גרונטיקער אונטערשייד פון ספּײַנאַזעס באַגריף און דעם קבלהשן: דער ערשטער מײַנט אַז גאָט איז אַין דער וועלט, בעת די תלמודיסטן האָבן געלערנט „כי הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו“.

זיי האָבן זיך אפילו דערלויבט אַנדערש צו טײַטשן דעם זאַץ, אַז גאָט האָט באַשאַפן די וועלט אַ „יש מאַין“. אַין (חיריק יוד) מײַנט אין העברעאיש גאָרניט. גאָט האָט באַשאַפן די וועלט פון גאָרניט. האָבן די בעלי קבלה געטײַטשט דאָס וואָרט אַין ווי דאָס יאָ פאַראַנענע אָבער עס איז אומבאַ־גרייפלעך פאַר אונדזערע הושים, עס איז פאַרעמלאָז און מיר קענען עס נישט באַנעמען דערפאַר. (צײַטלינס צײַטירט ווערק 11, 21, 211), ווייל דער יש איז בלויז דער לבוש פון דעם אַין. די גאַנצע וועלט איז בלויז אַ צמצום פון געטלעכקייט. דעם קבלהשן באַגריף פון צמצום דאַרף מען פאַר־שטײן נישט אין זײַנען פון רוים, גאָט האָט כלומרשט געשאַפן אָרט פאַר דער וועלט, נאָר מען דאַרף דעם צמצום באַנעמען אין זײַנען פון כמות, ווי דאָס ליכט פון אַ לאַמפּ איז אַ צמצום, לאָמיר זאָגן, פון דער זון...

ווי ווייט איז דאָס אַלץ, ווי הויך די אַלע פילאָסאָפישע באַגריפן זײַר נען פון די תנכישע פאַרשטעלונגען און באַגריפן! און דאָך איז עס איינס, ווייל זיי האָבן זיך דערלויבט אויסצוטייטשן אַלע ייִדישע ספרים און תּוֹרות אין זייער אַקטועלעקייט, ווי זיי האָבן דאָס פאַרשטאַנען אין זייערע צײַטן. עס איז דערנאַנגען ביז צו דעם זאָגן, אַז דער וואָס טײַטשט אויס אַ פּסוק ווי עס איז זײַן אויסזען, דער איז אַ פּלױדערער (בדאי) (קדושין מט'א) און מען האָט געטײַטשט און „געדרייט“ דעם פּסוק אהין און אַהער. מען איז דערנאַנגען ביז צו זאָגן, אַז אָפּט דאַרף מען מבטל זײַן אַ תּוֹרה (פון חומש) כדי צו באַפעסטיקן זי (מנחות צט'א) און „וויכטיקער איז די רייד פון סופרים פון די רייד פון דער תּוֹרה“ (סנהדרין פח'ב), און „די רייד פון די סופרים זײַנען ליבער פון די רייד פון דער תּוֹרה“ (ירר שְׁלָמִי ברכות פ"א, הלכה ד'), און גאָט האָט נײַט געמאַכט קײן בונד מיט די יידן נאָר צוליב די זאַכן פון שטײַגער (דברים שבעל פה. גיטין ס'ב), דען די תּוֹרה קען מען איבערזעצן און מען קען זי היטן אויך אין גריכיש

(אין אלע שפראכן) און אלע פעלקער קענען זאגן „מיר זיינען גאָטס פּאָלק, — האָט דערפאר גאָט אָנגעזאָגט אלע פעלקער: נאָר די וואָס היטן אָפּ די נײַט־פּאַרשײבענע ײִדישקײט (עס מײנט דאָס פּשוטע אַנדערשדיקע לעבן און שטײגער, מסתּרין) נאָר זײ זײנען מײנע קינדער (א מדרש נחומא) און לערנען נאָר דעם תּנך איז גאָרניט אזוי וויכטיק (מידה ואינה מידה. בבא מציעא לנ"א). די תּורה גופא איז געגליכן צו רױע װײדקערנער. ערשט די שפּעטערדיקע דרש און סתּרי תּורה זײנען געגליכן צו די גוטע, געשמאַד קע געבעסן (פון הקדמה צום זוהר). מען האָט געשריבן אין די צײטונגען אַז בן נורױן האָט אײבערגעשראַקן די ײִדישע װעלט מיט אַ מאמר פון נמרא, אַז דער װאָס לעבט אין הױז לארץ איז געגליכן װי ער װאָלט נײט געהאַט קײן גאָט. ער האָט אָבער נײט דערמאָנט אַ צװײטע נמרא װאָס זאָגט, אַז דער װאָס לערנט נאָר די תּורה שבכתב איז געגליכן װי ער װאָלט נײט געהאַט קײן גאָט (עבודה זרה יז"ב). און װער נאָך זײנדיקט אזוי שטאַרק מיט דעם? מען איז דערגאַנגען בײז צו װאַרענען מען זאָל נײט לערנען צו פּיל קײן תּנך (ברכות כח"ב)...

ווען מען זאָל אויסרעכענען אלע ערטער וואו די שטייגערדישע יידיש-קייט (שבעל פה) ווערט געשטעלט העכער פון דער פארשריבענער תורה (תנך) וואָלט קיין אָרט נישט געקלעקט.

און מען האָט געענדערט דעם זינען פון פסוקים. איז „עין תחה עין“ נאָר געלט און נישט קיין אויג. גיט זיך אַ זאָג אַ ייד: ער האָט אויסגעלערנט דעם גאַנצן ש"ס און האָט גאָר נישט געוואוסט אַז מען דאַרף היטן דעם פשוטן פשט פון אַ פסוק (שבת סנ"א). און זינט דער בית המקדש איז חרוב געוואָרן האָט נישט גאָט (דער יידישער גאָט *) נאָר די הלכה (שטייגער) און מיר גיבן צו, אַז די אגדה (די ליטעראַטור, די גײסטיקע שאַפונגען) איז אַ פּראָדוקט פון דער הלכה, פון שטייגער, די תּורה שבכתב פון יעדער דור איז אַ תּולדה פון דער תּורה שבעל פה פון דעם דור, פון דער תקופה. (עטוואָס אַנדערש װי ביאָליק האָט געלערנט אין זײן באַרימטן עסײ „הלכה ואגדה“).

און אזוי איז געגאַנגען די גאַנצע יידישע טראַדיציע צו לערנען נישט בלױז דעם פּשט, נאָר צו דרשענען און אַרײנצודרשענען אין די װערטער פון דער תּורה דעם גאַנצן פ, ר, ד, ״ס (פשט, רמו, דרוש און סוד). אַלץ כּדי צו אַקטװאַליזירן, פאַרהײנטיקן די שאַפונגען פון פאַרצײטן, פון פּרײער־דיקע תקופות אין דער אַקטװעלער צײט. נישט ברעכן, נישט אָפּוואַרפן „מיר האַלטן נישט פון דעם“, נאָר אַרײנשטימטן דעם הײנט אין דעם אַמאָל כּדי דער אַמאָל זאָל העלפן דער ײִדישקײט פון הײנט.

(* „דער אַלגעמײנער, כּוללדיקער גײסט פון אַ פּאָלק הײסט דער גאָט פון פּאָלק אָדער (שפּעטער) — דער שר פון פּאָלק“. רניק אין „מורה נבוכי הזמן“. שער „גוי ואלוהיו“, ראַװידאָװיטש־אויסגאַבע לז"י).

און אזוי איז געגאנגען די טראַדיציע ווייטער דורך דער גאַנצער גע-
שיכטע: לומדים, מטיפים, מגידים, דרשנים, רבנים — אַלע האָבן געהאַלטן
תמיד אין דרשענען תורה, כדי זי צו אַקטואַליזירן.
אַט דער זעלביקער פּרינציפ פון אַקטואַליזאַציע איז מחייב אויך איצט.
לאַמיר עס לערנען אויף אונדזער צייט. וועלן מיר זאָגן:
די היינטיקע הלכה — דער גאַנצער שטייגער וואָס איז אייגנטימלעך
יידיש, פון קרעפּלעך מיט געפּילטע פּיש ביז בר מצווה און יידיש לשון —
דאָס איז דער יסוד פון יידישקייט. אַלע יום טובים ווי זיי ווערן געפּראַכט-
וועט איצט, אָבער נאָר די וואָס מען פּירט לשם יידישקייט, אַלע זימן און
מנהגים יידישע, אַנדערשדיקע, די ניטאיבערגענומענע פון דער פּרעמד —
אַל דאָס איז יידישקייט, די היינטיקע הלכה. און די גאַנצע ליטעראַטור דאָס
איז די אגדה פון דער תקופה. זי קען זיך באַזירן נאָר אויף דער הלכה, אויף
דער היינטיקער און אַ סך ווייניקער אויך אויף דער פּריערדיקער.
זוכן מיר, באַמיען מיר זיך צו געפּינען די פאַרבינדונג פון אונדזער
היינטיקער הלכה און אגדה מיט די פון די פּריערדיקע תקופות, דעם „מן
התורה מנין“.

האַלטן מיר אויך, אזוי ווי די פאַרצייטיקע אינטעגראַלע יידן (די פּרז-
שים), אַז די תורות און ספרים פון דער היינטיקער תקופה זיינען וויכ-
טיקער ווי די פון די פּריערדיקע תקופות, ריכטיקער — זיי דאַרפן קומען
פריער — פון נאָנטן צום ווייטערן און צום גאָר ווייטן.
ווי ביי די פּרושים בשעתם איז אויך ביי אונדז היינט די היינטיקע
אינטעגראַלע יידישקייט אונדזער אמונה, ניט סתם שיינע ווערטער, נאָר
מיר גלייבן אין דעם און באַמיען זיך צוצופאַסן אונדזער פיר און לעבן
צו דעם.

ווי די אַמאָליקע אינטעגראַלע יידן בשעתם (די פּרושים) האַלטן מיר
איצט אויך די היינטיקע צדוקים, די לייקענער פון די היינטיקע תורה שבעל
פה (די אַלע ליטעראַטור-שאַפונגען וכדומה) פאַר כּופרים — לייקענער, אָפּ-
וואַרפּער, פאַר אזוינע וואָס ווילן אָפּשניידן יידישקייט און זי באַלזאַמירן.
און מיר האָבן אַ כלל אַז אַ בוים וואָס שאַפט נישט קיין נייע בלעטער און
פּרוכטן איז טויט.

ג) האַריוואַנטאַלע גאַנצקייט פון יידישן פּאַלק

די פּריער דערקלערטע צוויי פּרינציפּן פון אינטעגראַלער יידישקייט —
גלייכווערטיקייט און אַקטואַליזאַציע מאַכן גאַנץ דאָס יידישע פּאַלק ווער-
טיקאַל, דורך דער געשיכטע. עס איז אַ משל צו אַ מענטשן, צו אַ יחיד: אַ
מענטש איז צו צוואַנציק אַנדערש ווי צו צוויי, צו זיבעציק אַנדערש ווי צו
צוואַנציק, און דאָך איז ער און ער בלייבט דער זעלביקער אין אַלע על-

מערס. די באראקטערעלעמענטן הייבן זיך טאקע אָן אַרויסצואווייזן צו צוויי יאָר שוין (און אפילו פריער), אָבער די תולדות פון די באראקטער-שטריכן — די האַנדלונגען און טואונגען וועלן אין יעדער עלטער דאָך זיין פאַרשיידן. און דער מענטש בלייבט איינער אין די פאַרשיידנקייטן, אין זיינע אַלע עלטערס. אזוי איז אויך מיט דער ווערטיקאַלער, היסטאָרישער גאַנצקייט און איינהייט פון פּאָלק דורך אַלע זיינע תקופות. דאָס איז אַראָנט די פּרינציפן פון גלייכווערטיקייט און אַקטואַליזאַציע. אָבער מיר זיינען אַ פּאָלק וואָס איז צעשפּרייט איבער דער וועלט, איבער לענדער און צווישן פעלקער. און אזוי זיינען מיר כמעט אונדזער גאַנצע געשיכטע, דורך אַלע צייטן און תקופות. און די זאָרג פאַר אָט דער האַריוואַנטאַלער, געאָגראַפישער גאַנצקייט און איינהייט פון פּאָלק איז ניט נויטיקער וויכטיק ווי די היסטאָרישע גאַנצקייט. אויך פאַר דעם זאָרגט די אינטעגראַלע יידישקייט. מיר האָבן נישט געקאָנט און מיר קענען מן הסתם אויך איצט ניט באַזירן די איינהייטלעכע גאַנצקייט פון דעם יידישן פּאָלק, די יידישע אידענטיפיקאַציע פון אַלע יידישע ישובים אין אַלע פאַרשיידענע לענדער, אין פאַרשיידענע פּאָליטישע און קולטורעלע סיטואַציעס ניט אויף פּאָליטיק, ניט אויף מעריטאָריעלע און ניט אויף קיינע מאַטעריעלע אַנדערע יסודות.

אויך פאַר דעם האָבן געזאָרגט די פאַרציטיקע אינטעגראַלע יידן: זיי האָבן דאָס באַזירט אויף דער איינהייטלעכקייט פון שטייגער לעבן, פון דער הלכה. כל זמן יידן איז פאַרשיידענע לענדער היטן אָפּ די זעלביקע מנהגים, פירונגען און איינשטעלונגען איז די גאַנצקייט פון יידישן פּאָלק געזוכערט. און די איינהייטלעכקייט פון דער הלכה וועט שוין אַליין אויך ברענגען אַן איינהייטלעכע „אַנדה“ (ליטעראַטור). אָט די איינהייטלעכע גאַנצקייט פון דער הלכה קען ניט באַזירט זיין אויף דעם תנך; זי קען ניט איצט באַזירט זיין אויף די פוסקים, אויף דעם שולחן ערוך פון תקופת אשכנז. זי קען באַזירט זיין אויף דער קדושה פון געטו אידן מיין דערמיט צו זאָגן, אז אין יעדער דור דאַרף די נעכטיקע וואַכעדיקייט היינט ווערן פאַרהייליקט. די טראַדיציעס פון לעבנשטייגער פון דעם פאַרגאַנגענעם גאַנצטען דור דאַרפן ווערן פאַרהייליקט אין דעם איצטיקן דור. מיר האָבן איצט אין אַלע לענדער, מדינת ישראל אַריינגערעכנט, נייע ישובים. די אַל-טע זיינען חרוב געוואָרן און מען מאַכט זיי חרוב איצט אויך. די גאַנצע שעפּערישקייט, דער גאַנצער כוח און מוט אויפצובויען די ישובים און דאָס פּורעמען, געשטאַלטיקן זייער גייסטיקן פּרצופּ איז געבראַכט פון אונדז דער נעכטן דאָרטן, אין די חרוב געוואָרענע ישובים. און עס שטייט אויף די פּראָבלעם: וואָס וועט פאַרבינדן די נייע ישובים אין איין פּאָלק? לשם קלאַרטיקייט וועלן מיר ברענגען אַ משל: געווען אין אַ שטעטל אַ ייד יונה. האָט ער געהאַט קינדער און זיי זיינען זיך צעפּארן, צעשפּרייט איבער דער וועלט, ווער — אין אַפּריקע און דער אין אויסטראַליע, און יענער קיין אַר-

גענטיגע. און עס זיינען יונהס אייניקלעך. איינער איז יאן, און דער צווייטער — איוואן, דער דריטער איז זשאן און דער פערטער איז דושאן, און דער פינפטער איז שוין גאר כואן. אלע זיינען זיי א נאָמען נאָך איין און דעם זעלביקן יידן, אָבער וואָס פאַרבינדט זיי? מיט וואָס געהערן זיי צו איין פּאָלק? און אָט די פּראָבלעם שטייט דאָך פאַר יעדער יידישער משפּחה און פונקט אזוי פאַר דעם גאַנצן פּאָלק: דאָס יידישע פּאָלק צעשייט זיך און צעברעכט זיך. וואָלטן אָבער יידן אין אַלע זייערע צעשפּרייטונגען, אין אַלע זייערע נייע ישובים פאַרהייליקט און אָפּגעהיט זייער הלכה-שטייגער פון זייער אַמאָליקן שטעטל, וואָלט די גאַנצקייט פון פּאָלק געווען געזיכערט.

דאָס יידישע פּאָלק וועט בלייבן איין גאַנץ פּאָלק ווען די פּשוטע וואָר כעדיקייט פון נעכטן וועט היינט פאַר אונדז זיין הייליק. די שפּראַך פון נעכטן, די מנהגים און פירונגען. כדי צו מאַכן בולטער דעם פּרינציפּ וועל איך זאָגן דראַסטיש: מען לאַכט ביי אונדז פון שניפעשאק און כאַנדריקער ווע, און דווקא זיי דאַרפן ביי אונדז ווערן קודש. פונקט ווי די פּרושים און בעלי התלמוד האָבן איינגעשטעלט אַ מנהג „זכר למקדש כהלל“ אזוי דאַרפן מיר איינשטעלן מנהגים „זכר למקדש כקסרילעוועס“ — און נאָך דרינגענדיקער און נאָך פעסטער.

אודאי זיינען יזכור-ביכער זייער וויכטיק, אָבער אַן לעבעדיקע מנהגים אין שטייגער און אַן פאַרהייליקט פירונגען, ווייל אזוי האָבן זיך געפירט אונדזערע עלטערן „בזמן שהשטעטל היה קיים“, אַן דעם וועלן די יזכור-ביכער בלייבן טויט שוין אין צווייטן דור, טויטע מצבות. יונהס אייניקל לעך — די כואנס און די דושאנס, און די זשאנס, און די איוואנס וועלן זיי שוין אפילו ניט עפענען. דאָס איז דער פּרינציפּ „מוסיפּין מן החול על הקודש“ — די וואָכעדיקייט פון נאָנטסטן נעכטן דאַרף זיין היינט קודש. און דאָס קען ניט אויפטאָן דער הייליקער אייערנעכטן, דער פאַרצייטן. דאָס האָט נאָך געוואוסט די גמרא, ווי געבראַכט אויבן. דאָס מוז זיין די פאַר-הייליקונג פון דעם נאָנטסטן נעכטן דווקא און ניט אַנדערש. דאָס איז די „קדושת השטעטל“. די האַרזאָנטאַלע און די ווערטיקאַלע גאַנצקייט פון יידישן פּאָלק קען דערגרייכט ווערן נאָר דורך דעם „מוסיפּין מן החול על הקודש“ ווי דאָס האָט גערופן שוין די גמרא. און דער טייטש פון דעם איז, אַז דאָס וואָס נעכטן אין געווען וואָכעדיק מוז היינט ווערן קודש. און דאָס וואָכעדיקע לשון פון נעכטיקן שטעטל מוז היינט זיין דאָס קודש קדשים פאַרן קיום פון יידישן פּאָלק.

ד) פּרינציפּ פון פּאָליטיקייט

דער פּריערדיקער פּרינציפּ פון „מוסיפּין מן החול על הקודש“ קען

אייגנטלעך אויך אויסגעדריקט ווערן מיט א נענטערן באגריף „פאלקזום“. מיר האָבן דעם פּרינציפּ אין פּאַריקן און אין היינטיקן יאָרהונדערט גע- לערנט פון די כעסערע רוסן, וואָס ביי זיי איז עס געווען אַ שטאַרקע אמונה. מיר האָבן אָבער עס געהאַט אויך אין אונדזער פּאַרצייטן. דאָס שיקן זען „וואָס עס רעדט דאָס פּאַלק“ פון היילן איז דער אמתער פּאַלקזום. לאָמיר גענויער באַטראַכטן וואָס עס מיינט. מיר וועלן אָנהייבן מיט אַ פּראָגע: ווער וועמען האָט געשאַפן — צי האָט שלום עליכם געשאַפן טביה דעם מילכי- קער, אָדער פּאַרקערט, איז דער גאַנצער טאַלאַנט און אַלע אויפטוען פון שלום ראַבינאָוויטש — אַ פּראָדוקט, אַ קינד און אַ תּלמיד פון די טביהס און פון די מנחם-מענדלס און פון די ר' יוזפּלס און אזוי ווייטער?

האָט טאַלסטוי געזאָגט אז ער דאַרף זיך לערנען שרייבן פון דעם פּויעריסזון. האָט פּושקין געזאָגט אז מען דאַרף זיך לערנען רוסיש ביים פּשוטן המון, האָט עפעס ענלעכס געזאָגט אויך גאַנאָל און אַנדערע. דאָס איז פּאַלק. די משכילים אונדזערע זיינען געקומען צום פּאַלק ניט כדי זיך צו לערנען פון אים, ביי אים, נאָר כדי אים צו לערנען. און דערפּאַר איז די גאַנצע השכלה געווען אַ דורכפּאַל. האָט פּרץ גענומען זיך לערנען ביים פּאַלק, און עס איז געווען אַ דערפּאַל. דער מקור פון יעדער קולטור איז דאָס פּשוטע פּאַלק, אפשר אפילו דער אַנאַלפּאַבעטישער המון. לאָמיר דאָס זאָגן אויף יידיש — ביים עם הארץ. ניט אומוזיט זאָגט עס די גמרא „הזהרו מכני עמי הארץ שמהם תצא תורה“ (מבני עניים איז אַ צווייטער נוסח). און עס מיינט נישט דווקא די דירעקטע קינדער, עס מיינט, אז פון דעם עמאַרזישן לעבן וואַססט אַרויס די קולטור, ווי פון שוואַרצן באָדן וואַססן אַרויס די שענסטע בלומען. פאַראַן אין קולטור צוויי עלעמענטן: דער באָדן און זיינע פּרוכט. דער באָדן איז דער שטייגער, דער פּשוטער שטייגער, דער פּיר, דאָס טאַג-טעגלעכע, דאָס וואָס איז לגמרי ניט דעפינירט און ניט באַשריבן, סיידין אין דערציילונגען, אפשר. בכלל אופן איז עס ניט פאַרמולירט. דאָס איז די קולטור שבעל פּה, אויב מיר זאָלן נוצן די פאַרצייטיקע טערמינאַלאָגיע. דער טערמין בעל פּה געהערט לגמרי נישט בלויז דער פּאַלקישער קולטור פון די תּלמוד-צייטן, נאָר אין יעדער דור, יעדער תקופה האָט איר קולטור שבעל פּה. און אָט די שטייגערשע אומ- דעפינירטע קולטור — זי איז דער מקור פון נאַציאָנאַלן אייגנאַרט, פון דער פּאַלקישער אַנדערשקייט, וואָס צייכנט אויס איםלעך פּאַלק. מיר קע- נען היינט ניט אָננעמען די קולטור וואָס איז אַמאָל געווען אַ תורה שבעל פּה און אויך היינט האַלטן זי פאַר אַזאַ. יענע תורה שבעל פּה איז שוין לאַנג פאַרשריבן געוואָרן לאַנג שוין ווי זי איז בכתב. היינט איז דאָ אַן אַנדער תורה שבעל פּה, דאָס וואָס איז היינט פּשוט, אין שטייגער און ניט קאַנאַניזירט, ניט פעסטגעשטעלט לְדורות.

פרעגט זיך וואָס פון דעם נעכטן דאַרף היינט זיין קודש? וואָס דאַרף פּיקסירט ווערן? זאָג איך — אָט די קולטור פון שטייגער. און ווער איז

דער בעסטער היטער פון שטייגער? — דער פשוטער ייד, דער עם הארץ. דער פשוטער פאָלקמענטש. בכל דור — אין יעדער דור האָבן מיר פאר מאַנט „קולטור-סנאָבן“, וואָס האָבן אויף דעם עם ארצישן שטייגער, אויף די וואָס זיינען די אמתע שומרי מסורת, געקרימט די אינטעליגענטע געזער. ניט ביי זיי איז יידישקייט, יהיה מי שיהיה, משכילים, פילאָסאָפן, אַלץ איינס. ווילסטו וויסן וואָס איז פאָלקיש, טאָ גיי צום פשוטן יידן, און זע ווי ער רעדט און ווי ער פירט זיך. אָט דאָס איז פאָלקיזם, און אין דעם איז דער פרינציפ וואָס פון פריערדיקן דור מען דאַרף פארהייליקן, וואָס עס דאַרף אַרײַנגיין אין אונדזער היכל הקדשים.

אויב מיר האָבן אַזוי מורא פאַרן קומענדיקן דור, איז עס דערפאַר וואָס איצט אין אונדזער דור האָבן מיר ניט קיין עמארצישן פאָלק פון שומרי מסורת. פרצעס אויפטו און זיין גליק איז געווען וואָס ער האָט געהאַט פון וועמען צו שעפן. שלום עליכום גליק איז געווען וואָס ער האָט געהאַט זיין גרויסן קאָלעקטיוון טביה, ביי וועמען ער זאָל זיך לערנען, פון וועמען ער זאָל זיך לערנען. כדי אונדזער פאָלק זאָל האָבן אַ קיום אויך מאַרן מוזן מיר אָט דעם פאָלקישן נעכטן פארוואַנדלען אין קדושה, און דאָס לערנען, דאָס היטן ווי די תורת חיים. אוודאי האָבן מיר אויך נעכטן געהאַט אַפּטריניקע, שמענדיקעס, סנאָבן, אַנטלויפער פון יידישקייט. טייל ווייז האָבן זיי געשאַפן אפילו וועגן יידישקייט. אָבער זיי האָבן פאַרמאַנט נאָר די תורה (קולטור) שבכתב פון יידישן פאָלק, און ניט אין דעם איז דער המשך.

ה. ש פ ר א ד

דער פריערדיקער פרינציפ פון פאָלקישקייט אין מחייב אַ דערקלערונג. מיר קומט אויס אָפט צו הערן: לאַזט שוין צורו מיט אייער יידיש. יידן, זעט איר דאָך, ווילן ניט קיין יידיש און מען פאַר ווארפט אים. „יידיש הערט אויף צו זיין די יידישע פאָלקשפראַך“, „די יונגט וויל ניט קיין יידיש“, די יידישע אינטעליגענצן קען ניט מער קיין יידיש“ און נאָך און נאָך כדומהדיקע טענות קענן יידיש. מען זאָגט מיר: איר רעדט אַזוי פיל פון פאָלק, פון פאָלקיזם, טאָ גייט און זעט וואָס אייער פאָלק האָט אויסגעקליבן, גייט און לערנט זיך פון דעם פאָלק. דאָס וואָס איר רעדט איז שוין פאַרעלטערט, דאָס פאָלק איז שוין אַוועק פון דעם...

און דערפאַר מוז מען קלאָר דעפינירן דעם באַגריף „פאָלק“. ווייט ניט יעדער געזעמל פון מענטשן קען הייסן פאָלק. און ווייט נישט אַלע יידן ביז'דן דאָס יידישע פאָלק. עס איז ניט קיין פראַגע פון סטאַטיסטיק בלויז. גיט אַלע וואָס שטאַמען פון יידישן פאָלק אַמאָל זיינען איצט אויך יידן.

דארפן מיר קלאָר און דייטלעך אונטערשיידן און באַשטימען וואָס מיר מיי-
נען מיט דעם באַגריף „פּאָלק“.

פּאַראַן ביי אונדז נאָך גאַנץ אַלע ווערטער וואָס האָבן אַן ענלעכן באַ-
טייט — המון, ערב רב, אָבער זיי זיינען ניט דאָס וואָס פּאָלק. בשום אופן
ניט. נאָך אין גמרא איז פּאַראַן אַ דערקלערונג „בתוך עמי אני יושב —
בשעה שעושה מעשי עמי“. דאָס מיינט, אז צום סכּום פּאָלק געהערן נאָר
די וואָס לעבן זיך אויס פּאָלקיש, ווי יידן הייסט עס.

מיר האָבן פריער געשריבן אז עס זיינען פּאַראַן אין יעדער מענטשן
שטריכן עטנאָלאָגישע, פיזישע און אויך פּסיכישע, שטריכן וואָס זיינען
אַ סך עלטער פון דעם אינדיוויד. צי ער וויל צי ער וויל ניט, ער טראַגט
זיי אין זיך מיט זיין גענעטישער ירושה. אין יעדער אינדיוויד לעבן זיי —
די שטריכן געירשנט פון צענדליקער דורות, פון הונדערטער דורות, ווער
ווייס ווי אַזוי און ווער ווייס פון ווען אָן. פּונקט אַזוי גיבן זיך איבער דורך
לאַנגע דורות אויך קולטור-שטריכן, קולטור-אייגנשאַפטן. זיי ליגן אין אונדז
פון דורות, צי מיר ווייסן יאָ פון זיי, צי מיר ווייסן ניט און מיר ווילן ניט
וויסן. אָט די שטריכן זיינען עלטער פון אונדז, עלטער פון אונדזער באַ-
וואוסטיוון, עלטער פון אונדזער וויסן און באַנעמען. דער גרעסטער טייל
פון אָט דער דורותדיקער ירושה איז פאַרבונדן מיט דער שפּראַך פון פּאָלק,
פון דורות. ניט אַלץ, נאָר דער גרעסטער טייל איז פאַרבונדן מיט דער
שפּראַך פון פּאָלק. די שפּראַך איז אַ סך עלטער פון יעדער יחיד, פון אַלע
יחידים אין פּאָלק. אין דער שפּראַך איז די ווערטיקאַלע (היסטאָרישע)
גאַנצקייט פון אַ פּאָלק דורך דורות אין דער אייביקייט. אַ שפּראַך איז
אַ סך מער ווי איר סכּום ווערטער, ווי די ווערטער וואָס דער פּולסטער
ווערטערבוך קען ברענגען. דער עיקר פון שפּראַך איז איבערהויפט אין די
זאַצן און די זאַצן וואָס דאָס פּאָלק נוצט דורך דורות — אין זיי ליגט
דער מהות פון דער שפּראַך, אין זיי איז די נשמה פון פּאָלק, זיין גייסט
און זיינע רעאַקציעס אויף אַלע געשעענישן אין לעבן. און אָט אַזוי איז
די שפּראַך פון אַ פּאָלק דער שפּייכלער, דער שאַצקאַמער פון זיין קאָלעק-
טיוון גייסט. אומה ולשון — פּאָלק און שפּראַך. דאָס פּאָלק שאַפט זיין
שפּראַך און די שפּראַך היט איין דאָס פּאָלק, האַלט אויף דאָס פּאָלק, זיין
נשמה. ניט אין די ווערטער, נאָר אין דער אידעאָמאַטיק, אין פּאָלקלאָר,
אין אַקצענט און אין טעמבער פון שטים, אין דעם סינטאַקסיס. דאָס איז
אַלץ וואָס מען קען ניט אויסלערנען, מען מוז זיך אַריינלעבן. מען קען
אַפּשר זאָגן, אז אַ מענטש געהערט צו דעם פּאָלק, אין וועמעם שפּראַך ער
לעבט. ריידן קען מען אַ סך שפּראַכן, לעבן לעבט מען אין איין שפּראַך.
דאָ ליגט די פאַרבינדונג פון יחיד מיט דעם פּאָלק. אַ פּאָלק וואָס פאַר-
לירט זיין שפּראַך הערט, מן הסתם, אויף צו זיין דאָס פּאָלק. אויב עס
וועט איינהיטן זיין שטייגער לעבן, וועט עס אַריינטאָן זיין גייסט אין דער
נייער שפּראַך וואָס עס האָט איבערגענומען. און עס וועט שוין ווערן ביס-

לעכוויז א נייע שפראך, אנדערש למרוי פון דער, וואָס דאָס פּאָלק האָט גענומען לכתחילה.

וואָס אָבער ווערט פון א פּאָלק וואָס נעמט איבער א פרעמדע שפראך און היט ניט, און האָט ניט קיין אייגענעם פּאַרזיכיקן שטייגער לעבן? — אזא פּאָלק צעשיט זיך אויף באַזונדערע יחידים, עס איז שוין מער נישט קיין פּאָלק אין זיין גאַנצקייט, נאָר באַזונדערע יחידים, וואָס שטאַמען פון איין פּאָלק, אָבער אליין זיינען זיי שוין ניט קיין פּאָלק. דאָס קען זיין אַ המון, אַן ערב רב, אָבער ניט קיין פּאָלק. אזוינע יחידים, וואָס ריידן אַן אויסגעלערנטע שפראך, ניט די שפראך פון זייערע דורות, פון זייער פּאָלק, געהערן איינגעלטעך מער ניט צו זייער פּאָלק. זיי געהערן אויך ניט צו דעם פּאָלק, וועמעס שפראך זיי ריידן. זיי פאַרמאָגן ניט דאָס אינטימע פון קיין איין שפראך, זיי געהערן ניט צו קיין פּאָלק, אויב אפילו זיי זיינען אידעאָלאָגיש נישט שטאַרק נאַציאָנאַליסטיש געשטימט. עס פאַרשטייט זיך אַז ביי אזא „פּאָלק“ גייען פאַרלאָרן ניט מיט איין מאָל זיינע פּאָלקישע שטריכן, זיי גייען ניט אויס מיט איין מאָל גלייך מיטן פאַרלירן די שפראך. עס איז אַ פּראָצעס פון דורות, אָבער שפראך פאַרלאָרן — פּאָלק פאַרלאָרן. די שפראך איז דאָך עלטער פון אַלע יחידים אין פּאָלק און זי פירט דעם געזעצט פון די מענטשן ווי די רעלסן פירן די באַן — דאָס איז דער געזעצט דאַנקען-וועג פון דיין פּאָלק און דו קענסט נאָר ניט אַרויסגיין, אַראָפּגיין פון אַט דעם וועג אָן אַ קאַטאַסטראָפּע. אזוי מיט דער שפראך און אזוי מיט ניגונים, מיט דעם גאַנצן גייסטיקן שטייגער. אַ מענטש אַז ער טראַכט, אַז ער רעדט, אַז ער שרייבט — האָט ער שוין פאַרטיקע פּורעמס צו פּורעמען די געדאַנקען, די אידעען, די מחשבות וואָס עס ווערן ביי אים געבאָרן. נאָרמאַל רעדט ניט אַ יחיד אליין, פון זיך. עס רעדן דורות, אַ פּאָלק רעדט דורך דעם מויל פון די יחידים. מיר האָבן צוויי שפראַכן — יידיש און העברעאיש. יידיש האָב איך זיך אויסגעלערנט דירעקט פון פּאָלקס מויל. העברעאיש האָב איך ניט געלערנט ווי אַ שפראך נאָר צוזאַמען מיט די ספרים, מיט די אינהאַלטן. איך שרייב ביידע שפראַכן. און ווען איך געם איין און די זעלביקע טעמע צו שרייבן אויף ביידע שפראַכן, קומט דאָך פארט אַרויס אַ סך אנדערש — די שפראַכן פירן מיך אַוועק אויף אנדערע רעלסן, און עס קומט שוין במילא אַרויס אנדערש. מענטשן וואָס האָבן ניט נאָטירלעך די שפראך פון זייערע טראַדיציעס, פון זייער פּאָלק, האָבן ניט, פאַרמאָגן ניט די דענק-טראַדיציע פון זייער פּאָלק, זיי זיינען געליבן צו אַ באַן-וואַגאָן וואָס גייט אַראָפּ פון זיינע רעלסן. די קללה „ונכרתה הנפש ההיא מעמיה“ איז געוואָגט געוואָרן אויף די וואָס פאַרלירן די שפראך פון זייער פּאָלק.

עס איז אין אַ גרויסער מאָס ריכטיק די באַהויפטונג פון די „כנענים“ אין ארץ ישראל, אַז זיי זיינען מער ניט קיין יידן, אַז זיי געהערן ניט מער צו דעם זעלביקן פּאָלק וואָס האָט לאַנגע דורות געלעבט אין יידיש. זיי פאַר-

מאָגן ניט דאָס אינטימע אין שפראַך וואָס זאָל זיי פאַרבינדן נשמהדיק מיט דעם יידישן פּאָלק.

איך וויל דאָ דערמיט ניט זאָגן, אז אזאָ מענטש אָן דער שפראַך פון זיין פּאָלק, האָט שוין גאָרניט פון זיין פּאָלקס שטריכן, אז ער האָט שוין פאַרלאָרן אלע וואָרצלען. ניין. דאָס ניט, אָבער אָן דער שפראַך בלייבן רעשטלעך אַמאָרפע, אומבאַוואוסטע דעם מענטשן אַליין. אומבאַשטימטע, אומדערקענטע איבערבלייבונגען, טיילווייזע „דיבוקים“. דאָס אַלץ איז גע- נוג צו שמערן דעם מענטשן אַריינצודרינגען אין אַ צווייטער קולטור אַריין. אָבער שעפּעריש קען שוין אזאָ מענטש ניט זיין... די שפראַכן וואָס אזאָ מענטש קען זיינען טעכנישע, קלאָרע, גראַמאַטיש ריכטיקע, אָבער ניט קיין אָרגאַנישע, קיין שעפּערישע קענען די מענטשן שוין נישט זיין. די מענטשן זיינען שוין אָפּגעריסן פון זייערע וואָרצלען. זיי זיינען מחוץ דעם פּאָלק. ערב רב, המון קענען זיי זיין, אָבער פּאָלק פּאַסט שוין דאָ ניט לגמרי.

און ביי יידן קען זיך טרעפן, אז דער אויסגעדיישטער המון זאָל אין צאלן, אין סכומים אַריבערשטייגן דעם פּאָלק. און ניט געקוקט אויף דער סטאַטיסטיק בלייבט דאָס יידישע פּאָלק אָפּט דוקא אין דער מינדערהייט, און די מערהייט געהערט צום טיפּ ערב רב. און אזוי דורך דער גאַנצער געשיכטע. איז משה געווען דער טרעגער פון ריינער יידישקייט, און די מערהייט פון פּאָלק האָט גאָר געטאַנצט אַרום דעם גאָלדענעם קאַלב. האָט אַליהו זיך געקלאָגט אז ער איז געבליבן איינער אַליין, און די מערהייט פון פּאָלק האָט געדינט דעם בעל (אויף דעם היינטיקן לשון — געלעבט מיט פרעמדע קולטורן). און די אמתע יידישקייט, דאָס יידישע פּאָלק איז געווען ביי אָט דער מינדערהייט פון אַליהו מיט זיינע קנאַפע נאָכפּאָלגער. און אזוי ביי אַלע נביאים. און... אזוי איז אויך היינט: די צאָל־מערהייטן פון יידן דינען אַלערליי פרעמדע געטער, לעבן מיט אַלערליי פרעמדע שפראַכן און קולטורן, — און ניט זיי — ניט אָט די מערהייטן זיינען דאָס יידישע פּאָלק... שווער מיר צו זאָגן וואָס פאַר אַ פּראָצענט יידן עס גע- הערן צום יידישן פּאָלק, אָבער בכל אופן איז עס אַ מינדערהייט און עס בלייבט אויך אויף ווייטער די פּאַרמול פון תלמוד „בשעה שעושה מעשי עמי“ — צום יידישן פּאָלק געהערן נאָר די (סטאַטיסטישע יידן) וואָס לעבן זיך אויס אין דער יידישער שפראַך און אין שטייגער.

עס איז אפשר טראַגיש אזאָ אויספיר, איבערהויפט פאַר דער אירדע פון אינטעגראַלער יידישקייט, אָבער אזוי איז אונדזער גורל דורך דער גאַנצער געשיכטע און איבערהויפט נאָך אין אונדזער אורבאַנישער תקופה ווען מיר האָבן פאַרלאָרן אונדזער אויטאָנאָמיע פון דער פריערדיקער תקופה אין שטעטל.

דערפאַר אָבער שמרעכט די אינטעגראַלע יידישקייט צו אַ פולן שלום אין דעם יידישן פּאָלק גופא. ווי שטעלן מיר זיך פאַר אָט דעם שלום?

ו) אונדזערע מחלוקות

אלע אונדזערע פילצאליקע מחלוקות קענען מיר דערפירן צו עטלעכע גרונטפראגן. און דאָס זיינען זיי: שפראַכן-פראַגע, רעליגיע, און לענדער (איבערהויפט גלות און היימלאַנד, די מדינה) אלע איבעריקע מחלוקות האָבן אין זייער שורש צופעליקע מאַטיוון, ווי פּערזאָנען-דיסקוסיעס וכדומה. פאַר אינטעגראַלער יידישקייט פאַלן אָפּ די מאַטיוון פון די גרונט-שפאַל-טונגען אויך. נישטאָ קיין שפראַכן-פראַגע. פאַרוואָס? — ווייל יידישזום וויל אָנהאַלטן נאָר אַ פראַגמענט פון יידישקייט. טאַקע אַ וויכטיקן טייל, אַ יסודטייל, אָבער דאָך נאָר אַ טייל. העברעאיזם ווידער — דאָס זעלביקע. ביידע וואַרפן זיי אָפּ גרויסע טיילן פון דער יידישער קולטור, פון יידיש-קייט. אויב אָבער מיר שטעלן זיך אויפן פּרינציפּ פון אלה ואלה דברי אלהים חיים (אָדער דברי עם חי), פאַלט דאָך שוין אָפּ די גאַנצע פּראָבלעם. עס קען ניט געמאַלט זיין קיין פולע יידישקייט אָן דעם אַלעם וואָס איז אין פאַלק געשאַפן געוואָרן און אַרײַנגעלעבט זיך אין יידיש און דאָס זעלביקע אין העברעאיש. אינטעגראַלע יידישקייט ליגט דעם טראַפּ אויף דער קול-טור וואָס איז געשאַפן אין די שפראַכן, ניט די שפראַכן אָן די אינהאַלטן. מיר לערנען ניט קיין אַראַמיש אָן דעם תּלמוד, זוהר וכדומה. מען לעבט זיך אַרײַן אין דער דאָזיקער אַראַמישער שפראַך אַדאַנק דעם לערנען די ספרים אין דער שפראַך. אזוי האַלט אויך די אינטעגראַלע יידישקייט ניט פון לערנען יידישע ווערטער און זאַצן וואָס זיינען אויסגעליידיקט פון זייער קולטור-אינהאַלט. און דאָס זעלביקע בנוגע צו העברעאיש. ניט דער קנקן, נאָר דער מה שיש בו, ניט די שפראַכן נאָר אַלץ וואָס דאָס יידישע פאַלק האָט אין זיי געשאַפן. די שפראַך, דער קנקן, די כלי צוזאַמען מיט דעם וויין אין אים. און די גאַנצע פראַגע, דער גאַנצער „ריב לשונות“ איז פאַרענטפערט.

עס וואָלט נאָר געווען אַ אינטערעסאַנטע טעמע פאַר אַ פּסיכאָלאָגישער פאַרשונג, ווי אזוי עס איז נאָר געקומען צו אזאַ מחלוקת; וואסערע אייגנ-שאַפטן אין יידישן כאַראַקטער, אין דער יידישער פּסיכיקע עס האָבן גאָר געפירט צו אזאַ פאַרביסענער און פאַרעקשנטער קריגעריי אין משך פון אַ הונדערט יאָר... און די מחלוקת איז דאָך נאָך ווייט ניט געענדיקט, ניט אויסגעלעבט, צום באַדויערן

אזוי פאַלט אויך אָפּ די קריגעריי צווישן רעליגיעזער און וועלטלעכער יידישקייט. אויב מיר באַמיען זיך צו „פאַרהייליקן“ (טייער צו האַלטן, אויפצוהיטן) די פאַרמען פון יידישן לעבן פון נעכטן, פון דער פּריערדי-קער תקופה, איז שוין ווידער נישטאָ וועגן וואָס זיך צו קריגן. יע, עס קענען זיין גאַנץ היפשע עלעמענטן פון דעם נעכטן וואָס קענען ניט, וואָס זיינען אומגעגלעך אָפּגעהיט צו ווערן. מען מוז דאָך געדענקען אַז די אור-באַנישע תקופה קען בשום אופן ניט איבערנעמען דעם גאַנצן שטעטלשן

שטייגער. האָט דאָך טאַקע די יידישע רעליגיע פון אייביק אָן געמאַכט ענ-
דערונגען, תיקונים און תקנות אין דער רעליגיע. האָבן דאָך תמיד רעלי-
גיעזע אויטאָריטעטן מבטל געמאַכט נאָרמען און איינגעשטעלט נייע, וואָס
שטימען מער מיט דעם לעבן פון דער געגעבענער תקופה. איז דאָס דער
טראַגישער דעפעקט פון דער היינטיקער אָרטאָדאָקסיע, וואָס פאַרשטייט
עס ניט, און דערמיט שטעלט זי אין סכנה די רעליגיע גופא.

כ'ווייס ניט צי אינטעגראַלע יידישקייט האָט דערגרייכט דעם פונקט,
זי זאָל איצט פּרובירן איינשטעלן אַ מין נאָרמען-קאדעקס, אַ מין נייעם
שולחן ערוך. איך מיינ אז עס איז צו פרי. אָבער איך בין זיכער אז צו
דעם מוז קומען. אין דער יידישער מדינה האָט שוין די רעליגיע געמוזט
נאָכקומען די פּאָדערונגען פון לעבן אויף עטלעכע געביטן (פּאַסט, טעלע-
גראַף, טעלעפּאָן און עלעקטרע אום שבת און יום טוב וּבְדוּמָה)... אין די
היינטיקע אורבאַנישע באַדינגונגען קען מען ניט אויסקומען אָן פּאַרן אום
שבת, און דאָס לעבן האָט עס שוין איינגעפירט. אויב מיר ריידן דאָ וועגן
פאַרהייליקן דעם נעכטן, מיינען מיר אין די הויפטשטריכן, ניט אלע פּר-
טים. און פאַר אינטעגראַלער יידישקייט איז שוין ווידער ניטאָ קיין פּלוגתא,
קיין קריגערייען צי די עלעמענטן זיינען סאַנקציאָנירט רעליגיעז אָדער ניט.
איך גלייב ניט אז קרעפלעך און געפילטע פיש זיינען יאָ פאַראַן אין שולחן
ערוך, און דאָך זיינען זיי מער פאַרהייליקט, מער אָנגענומען ווי הושענות
למשל, ווי גאַנצע בערד און נאָך. אין אַמעריקע איז פאַראַן אַ געזונט ווערטל
„אזוי ווי די באַבע פלעגט עס מאַכן“. דאָס לעבן אליין וואַרפט אָפּ און
שטעלט איין נאָרמען. בתנאי מען זאָל נאָר וועלן ציען דעם המשך פון
לעבן-שטייגער, וועט במילא ביסלעכווייז אָפּגעמעקט ווערן דער אָפּשטאַנד
צווישן רעליגיעזער און וועלטלעכער יידישקייט. די צוויי ליניעס וואָס ציען
זיך פון צוויי אַנטקעגן-געזעצטע פּאַלסן וועלן זיך באַגעגענען אין אַ פונקט
פון שלום. און די רעליגיע וועט אַנערקענען די וועלטלעכע שאַפונגען און
די וועלטלעכע וועלן אויפהערן צו בריקן די עלטערע שאַפונגען ווייל זיי
זיינען פאַרהייליקט רעליגיעז. די פּראַגע איז נאָר ווען עס וועט קומען אָט
דער „באחרית הימים“.

און אזוי איז אויך מיט דער דריטער היסטאָרישער מחלוקת צווישן גלות
און ישראל-קולטור. עס איז טאַקע טראַגיש וואָס אפילו די באַוועגונג אויפ-
צובויען אַן אייגענע היים, די משיח-באַוועגונג פון אונדזער צייט האָט אויך
זיך אָנגעהויבן מיט כפירה, וואָס האָט געטראָגן אַ גרינגערן נאָמען „שליחה“.
מען האָט עס גערופן שלילת הגלות, אָפליקענען און אָפּוואַרפן אַלץ, די
גאַנצע קולטור וואָס שטאַמט פון גלות.

מען דאַרף דאָ נישט אַנאַליזירן אלע מאַטיוון, און אלע מקורים פון אָט
דער כפירה אין דער גאַנצער יידישקייט. עס וואָלט אונדז פאַרפירט צו
ווייט. דער עיקר — מען האָט געמוזט אָפּוואַרפן, מיר גייען בויען עפעס אַן
אַנדער יידישקייט. און מען דאַרף אויך צוגעבן, אז אָט די כפירה האָט

כפירוש יאָ געהאַלפן, זי האָט געפונען חן אין אויגן פון יידן: יידן האָבן זייער גערן אָפצואוואַרפן יידישקייט. איך וועל אויך נישט אָפּשעטלן זיך אויף די שאַדנס וואָס אָט די כפירה (אָדער שליח — עם איז דאָך היינז) האָט געבראַכט און וואָס זי קען ווייטער ברענגען נאָך מער. איך וויל אָבער גלייבן, אז עם איז שוין נענטער ווי ווייטער דער טאָג, ווען די יידישע שטע מדינה וועט אויפגעמען די קולטור פון גלות, ווייל מען וועט אָנער-קענען און מען וועט דערזען דעם ריכטיקן אמת, „כי מגלות תצא תורה, תורת הארץ.“ און עם וועט מקוים ווערן אַ מאמר חז"ל, „עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל, שיקבעו בארץ ישראל.“ איך גלייב אין דעם. איך גלייב אין דעם, ווייל איך גלייב אין אינטערגראַלער, גאַנצער, איינהייטלעך-כער און אומעטומיקער יידישקייט.

גאָט — געטלעכקייט. אינטערגראַלע יידישקייט לאָזט זיך ניט אַריין אין קיינע דיסקוסיעס און פּראָבלעמען וועגן גאָט, וועגן זיין מהות און וועגן, וועגן זיין עקסיסטענץ באַזונדער און וועגן זיינע אַטריבוטן. דאָס אַלץ איז ניט אין יידישן גייסט, עם ליגט אין דעם די השפעה פון דער נייטידישער טעאָלאָגיע, און זי אינטערעסירט אונדז ניט קען זיך איטלעכער גיין אין זיין וועג אויף דעם געביט.

אונדז אינטערעסירט יאָ די געטלעכקייט פון דעם קאָסמאָס, די אומענדי-לעכקייט אין דעם גרויסן און די אומענדלעכקייט אין דעם קליינעם פון דעם באַשאַף, דער גייסט פון דעם אַלטן „ברכי נפשי“ (תהלים) און פון „כתר מלכות“ (שלמה איבן גבירול) אן נאָך און נאָך. „ווי די נשמה מאַכט לעבע-דיק דעם גוף, אזוי מאַכט גאָט לעבעדיק דעם קאָסמאָס“ אין גייסט פון תל-מוד און קבלה. *

אונדז גייט נאָך שטאַרקער אָן די געטלעכקייט פון יידישקייט. דאָ גייען מיר אין גייסט פון דעם רנ"ק, וואָס שרייבט, אז דער ספּעציפישער גייסט פון אַ פּאָלק, דאָס אייגנטימלעכע אין אים האָט געטראָגן ביי יידן דעם נאָמען „אלוהי האומה“ — דער גאָט פון פּאָלק און שפּעטער „שר האומה“. לאָמיר פון זיך צוגעבן אז נאָך שפּעטער האָט זיך ביי אונדז אַנטוויקלט דער באַ-גריף „רוח הקודש“. זיכער איז עס געקומען כדי אויסצומידן מאַטעריעלע פּאַרשטעלונגען ווי גאָט און ווי מלאך, נאָר דער הייליקער גייסט (נאָך ריכ-טיקער: דער גייסט פון הייליקייט). און מיט דעם ווארט האָט מען געוואָלט אויסדריקן טאַקע דאָס יידיש-אייגנטימלעכע, גייסטיקיידישע און אויך אז דאָס איז ליב און טייער ווייל עם איז אונדזערס.

אזוי איז עם געווען ביי אונדז פון די „שריפטן פון הייליקייט“ (כתבי

* אין זוהר: עילת העילות, סיבת הסיבות וכד אנת תסתלק מנהון איש-תרון כולהו שיהו כגופא בלא נשמתא. אויף יידיש: דאָס העכסטע פון אל דעם העכסטן, די סיבה פון אַלע סיבות (די ערשטע סיבה פון אַלץ, און אז דו וועסט אַוועק פון זיי וועלן זיי אַלע בלייבן ווי אַ גוף אַ אַ נשמה.

הקודש) ביז די „אורות הקודש“ ליכט פון הייליקייט (געשריבן פון הרב א. י. קוק ע"ה) און הייליק איז עס ניט ווייל אין דעם אָדער אויף דעם אָרט האָט זיך באַוויזן גאָטס אַ האַנט, גאָטס אַן אַנדער טייל פון זיין קערפער אָדער גאָטס אַ קרוב, אַ פריינד וכדומה. נאָר דער הייליקער גייסט וואָס אין מענטשן, אין פּאָלק, אין דער המשכּדיקייט פון פּאָלקס דורות, אין דעם אייגנטימלעכן וואָס איז עלטער פון דעם דירעקטן שרייבער, וואָס האָט די געדאַנקען פאַר-שריבן. און אָט די געטלעכקייט איז טאַקע פאַראַן אין לעבן. דאָ איז פאַראַן אַ סך וואָכעדיקס, טאַגטענלעכדיקס, ניט געטלעכס, פאַרבייגייענדיקס. און צווישן דעם אַלעם איז אויך פאַראַן דויערנדיקס, עפעס וואָס איז אומאַפּהענד-ניט פון טאַג, פון היינט. עפעס וואָס האָט זיך אויסקריסטאַליזירט אין משך פון דורות... צייט איז ווי אַ זיפ, ווי אַ שטראָם וואָס שווענקט אַוועק דעם זאַמד און לאָזט איבער די זעמדעלעך גאַלד. אַזוי איז אויך די צייט: דאָס טאַגטענלעכע, דאָס וואָכעדיקע טראָגט זי אַוועק, און עס ווערט פאַרגעסן, אָבער עס לאָזט איבער דאָס דויערנדיקע, דאָס ספּעציפישע אין דער נשמה פון פּאָלק און דאָס איז זיין רוח הקודש. עס קען זיך מיט דורות ענדערן די פאַרעם, די אויסוויקונג, אָבער דער עצם גייסט בלייבט טאַקע לְדורות. דאָס איז דאָס געטלעכע אין פּאָלק. און דאָס איז אַלע. מאָל עלטער פון דעם מענטשן וואָס האָט דאָס גליק עפעס פון דעם צו פאַרפיקסירן, צו פאַראַיי-ביקן, צו פאַרשרייבן, לאָמיר זאָגן עס זאָל בלייבן אויך שפּעטער ווען אין לעבן גופא איז עס שוין מער ניט ניטאָ.

דאָ קומען מיר ווידער צו דער פאַרהעלטעניש צווישן תורה (קולטור) שבעל פה און שבכתב. יידישקייט, פאַרמען פון לעבן, געוואוינהייטן און מנהגים האָבן עקסיסטירט אַ סך פריער פון משהן. געווען שוין דעמאָלט אַ יידישער שטייגער. גערעכט איז געווען די גמרא וואָס האָט געזאָגט אַז אברהם האָט מקיים געווען די גאַנצע תורה. אין תורת משה איז אַ גרויסער טייל פון דעם פאַרפיקסירט געוואָרן, ווי גענעבן פון יידישן גאָט.

ביי די פוסקים און ביים רמבם און אין שולחן ערוך און איצט ביים סוף פון דער תקופה פון שטעטל ווען עס בייט זיך דאָס יידישע לעבן מוז וויר דער קומען אַ סומירוונג פון דער גאַנצער יידישקייט וואָס ביז אונדז. ביאָליק האָט עס גערופן כינוס, מלך ראַוויטש רעדט וועגן אַ נייעם „ספר הספרים“; ראַווידאָוויטש שרייבט וועגן „תלמוד השטעטל“ און עס איז אַלץ איינס.

אַזוי ארום איז אינטעגראַלע יידישקייט בשום אופן ניט קעגן רעליגיע, חלילה. נאָר זי מערקט אַן אַ ברייטערע ראַם פאַר רעליגיע. דהיינו — ווידער אַמאָל לויט דער אַלטער טראַדיציאָנעלער פאַרמול זאָגט אינטעגראַלע יידיש-קייט: אַלץ וואָס איז יידישקייט (אַנדערשדיק, אייגענטימלעך פאַר יידישע יידן) אַל דאָס איז אונדז הייליק, אַלץ גייט אַריין אין אונדזער גדר פון רעד-ליגיע. יא, געוויס: פאַראַן אין די פיקסירטע דינים און הלכות זאָכן וואָס קענען איצט אין דער אורבאַנישער תקופה בשום אופן ניט אָפּגעהיט ווערן, זיי פאַלן אָפּ סיי ווי, אפילו ביי דער אַרטאָדאָקסיע. ווערן זיי פאַרביטן מיט

נייע שטייגער-פארמען וואָס פריער זיינען זיי גאָר ניט געווען (בר מצווה יום טובים, למשל). וועט מען זאָגן: עס איז אַ רעפארעם. קען זיין, אָבער גאָר אין אַ פארקערטער ריכטונג. עס איז אַ צוצענטרישע רעפארעם — צו יידיש-קייט, צו פאָלקישקייט. ניט מיר זוכן ענלעכקייט צו ניטידישע פארמען נאָר פארקערט, יידישקייט גאָר די יידישקייט איז די רעליגיע. ניט קיינע טעאָלאָ-גיגע פראַבלעמען און פרינציפן.

אינטעגראַלע יידישקייט און מדינת ישראל

די יידישע מדינה נאָך צוויי טויזנט יאָר גלות אומעטום איז ניט קיין שפּיל אין אַ מדינה מיט אייגענע מיניסטאָרן און אַרמיען, ככל הגויימדיק. עס איז עפעס אַ סך מער ווי דאָס. ווידער קומט ניט די מדינה איבערצור-שניידן אונדזער געשיכטלעכן קולטור-המשך. ווי דאָס מיינען אַ סך און צווישן זיי גדולים אפילו. מדינת ישראל מיינט ניט שאַפן אַ נייע יידיש-קייט אין דער אַלטער היים פון פאָלק, נאָר עס איז, עס מוז זיין און עס וועט זיין דאָס פארקערטע: אַן אָרט צו פארזיכערן אונדזער המשך. ביא-ליק האָט אַמאָל געזאָגט (דברים שבעל פה), אַז מיר קומען קיין ארץ יש-ראל ניט צו פאָרוואַרפן די קולטור וואָס מיר האָבן געבראַכט מיט זיך, נאָר כדי זי צו פארשטאַרקן. נאָך פריער האָט עס געזאָגט די נמרא אויף איר שטייגער: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בירור-שלים. ירושלים וועט געבויט ווערן פון דער קולטור וואָס עס האָט זיך גע-שאַפן אין בבל — אין די גלות. און עס גייט צו דעם, צי דער אָדער יעדער פירער וויל עס צי ניט. און די מדינה איז געקומען אַקוראַט אין צייט: אונדזער אורבאַניזם רייסט שטיקער פון יידישקייט. די אַסימילאַציע-גיר-קע מאַסע גייט גערן אַוועק פון יידישקייט. צי מען אַסימילירט זיך צי ניט — אָבער מען יידישט זיך אויס בכל אופן. מען לעבט אין אַ ניטידישער סביבה, מען איז אַריינגעדונגען אין דער גרויסער מאַשין פון אַלגעמיינעם סאָציאַלן און מלוכהשן לעבן, מען מוז מיטמאַכן דעם אַלגעמיינעם שטיי-גער. אפילו ביי אַ גוטן ווילן ווערט די אויסידיושונג פון דור צו דור אַלץ שטאַרקער. די יידישע מדינה איז דאָס איינציקע אָרט אין דער גאַנצער וועלט ביי היינטיקן טאַג וואו דאָס לעבן ווערט געפורעמט פון אַ יידישער מערהייט לויט די יידישע נאָרמען און לויט יידישע נאָרמירונגען. נאָר אין דער מדינה דאַרפן יידן זיך ניט צופאַסן צו פרעמדע נאָרמען און צו פרעמדע פארמען. נאָר דאָ קענען יידן היטן זייערע יום טובים און איינשטע-לונגען, נאָר אין דער מדינה קענען יידן פראַקטיצירן יידישקייט, בעת אין דער גאַנצער וועלט מוזן יידן לעבן לויט דעם פרעמדן לוח, לויט די פרעמדע יום טובים און איינשטעלונגען... ניט ווילנדיק פאַרגעסן זיך יידן אין דער וועלט אַז זיי זיינען יידן. עס ווערט ראָך אַלץ שווערער און שווערער

צו זיין א ייד, און אַט די שוועריקייט פאָדערט אַלץ גרעסערע אָנשטרענג-
 גונגען. אָבער וואו נעמט מען זיי וואו, פון וואַנען שעפט מען דעם כוח
 און מוט צו זיין א ייד? איז אַרום דאָך אַלץ אַנדערש, גוטע יידן, געטרייע
 יידן מוזן ביסלעכווייז זיך אָפט פאַרגעסן אַז מען איז יידן. אַז מען לעבט
 אַ גאַנצן טאָג און אַ גאַנץ לעבן אַלץ אין ניטידישן שטייגער, ווערט דאָך
 ביסלעכווייז דער שבת בטל פאַרן זונטיק, און עס ווערט מקוים דאָס „עוב-
 דים עבודה זרה בטהרה“ — ניט ווילנדיק, הייסט עס. נאָר אין דער מדינה
 בלייבט יידישקייט נאָטירלעך, צוזאַמען מיט דער גאַנצער סביבה, אָן באַ-
 זונדערער אָנשטרענגונג. דאָס איז ביי היינטיקן טאָג די ראָל פון דער
 מדינה — דאָס ווינקלעלע פון נאָטירלעכער יידישקייט.

זיכער קענען זיך געפינען מענטשן וואָס וועלן זאָגן: צוליב נאָטירלע-
 כער יידישקייט, צוליב אַ יידישער סביבה און צוליב יידישע נאָרמען דאַרף
 מען ניט קיין מדינה. דאָס וואָלטן יידן געקאַנט איינאַרדענען אָן אַרמיען
 און אָן סכנות פון מלחמות און אָן באַוואַפענונגען אין באַזונדערער יידי-
 שע שטעמלעך איז אַלע דעמאָקראַטישע לענדער ווי דאָס טוען טאַקע איר-
 ניקע גרופעס חסידים. וועלן אַנדערע יידן זיך דערשרעקן און שרייען „אַ
 געמאָ!“ מען גייט בויען אַ געמאָ..."

איז די זאך אזוי: פרינציפיעל קען מען האָבן אַ סך טענות קעגן מדי-
 נות בכלל אין היינטיקע צייטן. קיין איין גרויסע מדינה קען זיך היינט ניט
 האַלטן אַליין — ניט מיליטעריש, ניט עקאָנאָמיש און ניט פּאָליטיש, ניט
 קולטורעל אפילו. אַלע זוכן איצט פאַרכינדונגען, וואָס זאָלן אַרומנעמען
 עטלעכע מדינות צוזאַמען. צי דאָס זיינען די „געמיינזאַמע מערק“ אָדער
 מיליטערישע אָפּמאַכן, און דאָס זיינען די ערשטע טריט צו דער אַנולירונג
 פון דער מדינה-אינסטיטוציע בכלל. האָט אונדזער קליינע און שוואַכע
 מדינהלע אין תוך אַריין פאַרשפּעטיקט אויף אַ הונדערט יאָר בערך. איז
 דער אויפטו פון דער מדינה דוקא אין איר קולטורעלער און שטייגער-
 שער פאַרזיכיקייט. די מדינה אונדזערע איז אַרומגערינגלט מיט שונאים,
 טאַקע אַ שעפעלע צווישן אַ מחנה וועלף. זי איז איינזאַם, קיין פריינד און
 גוטע פריינד האָט זי ניט; מען צעפויקט אַמאָל ביי אונדז אַ גוט וואָרט פון
 עמיצן אַ שישקע, אָבער איידער וואָס און איידער ווען איז שוין פון גוטן
 וואָרט אָדער פון זיין זאָגער קיין סימן ניט געבליבן. און בכלל האָבן מיר
 געזען ווי די גאַנצע „גוטע“ וועלט האָט שטום און טויב זיך צוגעקוקט
 צו אונדזער טאָטאַלער פאַרניכטונג. ניט אומזיסט זאָגט עס „טביה דער
 ימליכיקער“, אַל תבטחו בנדיבים“ איז דער טייטש „ניע וויער סאַבאַקע“
 (געטרוי ניט קיין הונט).

און בכלל קען היינט קיינער ניט וויסן וואָס עס קען געשען מאָרגן
 מיט דער און מיט אַנדערע מדינות. דער אויפטו אָבער פון דער קולטור-
 יעלער און שטייגערשער פאַרזיכיקייט האָט אַ בלייבנדיקן ווערט. עס וועט

אויך דינען ווי א דוגמא, ווי א מוסטער פאר אנדערע יידן אין דער וועלט; צו בויען, צו שאפן קליינע, נאָר קליינע געמיינדעס פון יידן מיט א פאָר זיבסן שטייגער און קולטור. אין מדינה, אָן אַרמיע און אָן די אַלע צרות. כל זמן עם וועלן זיין דעמאָקראַטיעס אויף דער וועלט איז עם מעגלעך און געוואונטשן, אלא וועלן חלילה ניט זיין קיין דעמאָקראַטיעס, איז דער קיום פון דער מדינה אויך אונטער א גרויסן ספק.

בלייבט נאָר די טענה „געטאָ“. עם איז אמת, אז יידן דערשרעקן זיך פאַר דעם וואָרט, אָבער אין דער אמתן איז עם נאָרניט אזוי שרעקעוודיק ווי מען מיינט. אָנגעהויבן האָט מען מורא האָבן פאַרן וואָרט געטאָ צו גלייך מיט דער השכלה זכרונה ניט לברכה. און גענומען שרייען ווייל עם האָט דערעסן צו זיין יידן, מען האָט בפירוש געבענקט, גענומען בענקען נאָך אַסימילאַציע. ווען דער גרעסטער אידעאָל איז געווען „אַריינגענומען ווערן אין דער גרויסאַרטיקער געזעלשאַפט פון ניטוידן“. אין דעם טאָן האָבן זיך געבעטן די פּאָטערס פון השכלה אין דייטשלאַנד און אויך אין רוסלאַנד (ליב געוואכאוויטש אין זיין בראָשור) „דער ווייגעשריי פון יהודים דעם טאַכטער“. (רוסיש 1802). מיט וואָס פאַר אַ גדולה יידן זיינען דאָס געאַנגען צו שמד! איין קלייניקייט! מען איז אַרויס פון געטאָ!... און מיר האָבן שוין געזען און געפילט די גליקן פון דער אַסימילאַציע-גאולה, אַך און וויי. גענוג פאַר אונדז. איך וועל זיין ניט ווייט פון אמת ווען איך וועל זאָגן, אז מיר בענקען צוריק אין געטאָ אַרײַן. ווייל געטאָ מיינט היים. יעדער היים מיינט אָפּונדערן זיך, מיינט פאַרזיכיקייט, מיינט ניט טאַנצן אויף פרעמדע חתונות. מדינת ישראל איז איינגעטלעך אונדזער גרויסע, אַלױעלטלעכע, פאַרזיכיקע געטאָ. און אין דעם איז איר גרעסטע מעלה. היים און לאַגער, להבדיל, זיינען ביידע אָפּגעוונדערטקייט. היים איז אַ גליק און לאַגער איז אַ קללה, אַ תפיסה. אַ פּריוויליגיע געטאָ איז אַ היים, איז פאַרזיכיקייט. אין געטאָ זיינען מיר געווען מיר, מיר האָבן געלעבט אונדזער לעבן, געטרויערט איבער אונדזערע ווייטאָגן, מיר האָבן דאָרטן ניט נאָך געמאַכט קיינעם. גאַנץ איז געווען אונדזער קאַלעקטיווער איך פון פּאָלק. אַלץ וואָס מיר האָבן געשאַפן ווערטפּולס — אַלץ שטאַמט פון געטאָ, פון די פאַרזיכיקע שטעטלעך.

עם איז שוין דערווידער דאָס לעבן אַ פרעמד לעבן, מיר זיינען מיר און מאַט געוואָרן פון יום טובן די פרעמדע יום טובים און טאַנצן אויף פרעמדע חתונות, נאשן פון געבאַרגטע קולטורן און נאָכמאַכן פרעמדע אַקצענטן. עם איז אונדז געבליבן אונדזער יידישער פּרצוף, אפילו ביי די וואָס גאַרן צו האָבן אַ „גוטן“ (אַ ניטידישן) אויסזען, אָבער די אייגענע נע נשמה האָבן מיר אין פרעמדן לעבן פאַרלאָרן. און מיר קומען צוריק, מיר זוכן פאַר זיך געטאָ, אַ פאַרזיכיקע היים, אָפּגענאַרטע אויסגעלאַכטע און טיף באַלידיקטע פון דער „גרויסער“ וועלט מיט איר „גרויסער“ מאַדראַל, — און גענוג פאַר אונדז. גענוג די טראַגישע לעקציע וואָס מען האָט

מיט אונדז געלערנט. מיר האָבן פאַרלאָרן דעם גלויבן אין אַלע דעמאָקראַט־טיעס. אַלע איזמען האָבן אונדז אָפּגענארט, און אויך אַלע דעמאָקראַט־טיעס. טיר און האַרצן גלייבן מיר שוין ניט אין זיי. זיי זיינען פאַר אונדז טאַקע „ליכטיקע נעכט“, אָבער מיר ווייסן שוין צו גוט אַז ליכטיקע נעכט זיינען קיין מאָל ניט תּמיד ליכטיק, אַז זיי ווערן פינצטער, אַז עס איז אַזאַ זייער נאַטור. און מיר ווילן מער ניט לעבן פון זייער חסד, מיר ווילן ניט אונטערפאַרן אויף זייערע וועגענער. די מדינת ישראל איז אַ רעזולטאַט פון אונדזער וועלן צו זיך, צו זיין ביי זיך, מיט זיך...

מיר וועלן ניט און ווילן ניט אָפּגעזעגענען זיך מיט דער וועלט, זאָגן איר „אַ גוטע נאַכט וועלט“, מיר ווילן אָבער קומען צו איר ניט ווי באַזונדערע איינציקע יחידים, נאָר ווי אַ גאַנצער אָרגאַניזירטער קאָלעקטיוו. נאָך מער:

די גאַנצע וועלט מאַטערט זיך איצט מיט אַ דילעמע: פעלקער ווילן זיין פאַרזיכיק און דאָך ניט אַליין, ניט קיין באַזונדערע מדינות, אָפּגעטיילט פון אַנאַנד מיט גרעניצן און מיט שטייערן און מיט אַרמיען. די איינציקע לייזונג פאַר אַלע פעלקער פון דער גאָרער וועלט וועט זיין גרעסערע פאַר-באַנדן פון באַזונדערע פעלקער-געטאַס. דאָס איז אונדזער גלויבן, אונדזער אידעאַל.

אַזוי אַרום דאַרף די מדינת ישראל ווערן אַ אינטעגראַלער טייל פון אונדזער אייביקער און אומעטומיקער יידישקייט און יידנטום. און אַזוי וועט עס ווערן מיט דער צייט. אויב אונדזער מדינה שפּילט זיך נאָך אָפּט אין „גרויספּאָליטיק, און מען פּראַוועט פאַראַדן כּכּל הגווימדיק, און מען נעמט זיך אָן מיט אַ מינע פון גרויסקייט לַגבי די גלות־יידן, — איז דאָס ניט מער ווי אַ לייכטע קינדער־קראַנקייט און קינדער־אַנשטעל. עס וועט איבערגיין.

אינטעגראַלע יידישקייט אין פּראַקטישן לעבן

יעדער גלויבן מוז זיך אויסדרוקן אין מעשים, אין פּירונגען, הלכה למעשה. יעדער אידעאַל, יעדער גלויבן וואָס האַלט זיך נאָר אויף רייד, אָן מעשים; יעדער „ריינער גלויבן“, וואָס נאָך אַזאַ האָבן געבענקט די משכילים, מוז זיך אויסוועפּן, מוז גיין פאַרלאָרן. מיר האָבן שוין געזען אין יידישן לעבן די לעצטע יאַרצענדליקער אַ סך יידישע גלויבנס וואָס זיינען געבליבן נאָר פּראַזעס. אינטעגראַלע יידישקייט איז מחייב צו מעשים, צו אַ שטיי-גער לעבן און פּירונג. וועלן מיר איצט איבערגיין צו דעם. יעדער ייד און אַ פּשיטא שוין אַ אינטעגראַלער ייד מוז אָפהיטן אַ גאַנצע ריי שטייגער־פּירונגען, מצוות, און אָפהיטן אַזוי ווי אַ פּרומער יידן היט אָפּ די מצוות פון שולחן ערוך און לויט אונדזער אייביקער טראַדיציע וועל איך טאַקע

נוצן די אויסדרוקן מצוות און עבירות. אויף דעם ערשטן ארט שטעל איך די מצוות יידיש לשון. איך וועל נאָר אין קורצן באַגרינדן. ניט יידיש לשון שליסט אויס, חלילה, העברעאיש-לשון, בשום אופן נישט. נאָר אזוי איז דער גאנג אין לעבן. פאַראַן שפּראַכן וואָס מען רעדט זיי, און פאַראַן שפּראַכן וואָס מען לעבט אין זיי. פּאָלק איז אַ קייט און דורות (מרדכי קאַפּלאַן), אָן יידיש לשון איז איבערגעריסן די קייט און נישטאָ מער קיין גאַנצקייט פון פּאָלק. מיט דעם לשון און אין דעם לשון האָט דאָס יידישע פּאָלק געלעבט און געשאַפן גאַנצע טויזנט יאָר. פריער האָט דאָס יידישע פּאָלק געלעבט אין אַראַמיש און נאָך פריער — אין העברעאיש' אַלע דריי שפּראַכן זיינען ביי אונדז געבליבן. זייער סימן מובהק איז דער איינציקער און זעלביקער יידישער אַלף בית. און אזוי זיינען פאַרטיילט די ראָלן פון די דריי שפּראַכן אין יידישן לעבן: יידיש איז די שפּראַך פון פּאָלקט לעבן, דאָס איז די שפּראַך פון יידישקייט שבעל פה. די צווייטע מדרגה — די שפּראַך פון דער אייביקער קולטור אונדערער איז העברעאיש. דאָס יידיש שבעל פה איז נאָך ניט אויסגעשעפט אין בכתב. העברעאיש האָבן מיר טאַקע נאָר בכתב דאָס איז דאָס לשון הקודש. די שפּראַך פון הייליקייט. לויט אונדער אויסטייטש — דאָס לשון פון אַלע אונדערע שאַפונגען וואָס זיינען פאַר-הייליקט געוואָרן. דאָס העברעאיש וואָס מען רעדט איצט, דאָס עברית חדשה אָן די מקורים וואָס פון זיי שטאַמט עס, איז קולטורלאָז, האָט ניט קיין וואַרצלען, האָט ניט קיין קדושת הדורות, און עס רייסט איבער די קייט פון דורות, ניט עס פאַרכינדט. און אזוי גייען טאַקע די מדרגות פון די שפּראַכן: יידיש — די שפּראַך פון לעבן דאַרף קומען די ערשטע. איינגעד-וואקסן אין לעבן פון פּאָלק, דאַרף דער ייד נעמען זיך פאַרטיפן אין דער דער פריערדיקער קולטור פון פּאָלק וואָס איז אָנגעזאַמלט אין לשון הקודש. און ניט איבערזעצן דאַרף מען עס נאָר לערנען צוזאַמען — דעם אינהאַלט מיט דער שפּראַך צוזאַמען. ערשט די וואָס פאַרטיפן זיך אין טיפענישן פון ים התלמוד און דער יידישער מיסטיק וועלן במילא קומען צו אַראַמיש. איין כלל — קיין שפּראַכן לערנען מיר ניט באַזונדער, אָן די קולטורן. ניט דעם קנען נאָר דעם מה שיש בו צוזאַמען מיט דעם קנען. מיט דער שפּראַך. און אזוי איז דער סדר פון די לשונות — יידיש דאַרף מען ריידן, העברע-אישע שפּראַך מיט דער קולטור.

און יידישקייט הייבט זיך אָן אין דער היים. דאָס לשון פון אַ יידישער היים איז יידיש. מיט דער וועלט, אין דער אַרבעט, אין געשעפט איז „שמע" און רייד בכל לשון. אָבער אין דער היים, אין דער משפּחה איז די שפּראַך יידיש. און נאָך אַ כלל: אַ ייד צו אַ ייד אין יידיש. דאָס איז די מצוות יידיש לשון.

די צווייטע מצווה — די יידישע היים דאַרף זיין קענטיק אפילו ווען מען רעדט ניט. עס דאַרפן זיין יידישע בילדער, יידישע שפּיפּלאַטן און ועל כולם דאַרף די היים זיין אַ היים ניט נאָר פאַר יידן נאָר פאַר יידישע

ספרים, און ספרים און ביכער איז דאָס זעלביקע. עס מעג זיין אַ מוֹזֶה און עס מעגן זיין אַנדערע קונסטווערק פון אַלטיידישקייט. יידישע צירונג און קונסטזאָכן.

און ספרים דאַרף מען לערנען. עס דאַרף יעדער משפּחה האָבן באַ-שטימטע צייט ווען מען פאַרברענגט ביי אַ יידיש ספר, צוזאַמען — די גאַנצע משפּחה. עס מעג זיין געצייילטע מינוטן צי פאַרן עסן מיטאַג צי אין אָוונט, אָבער עס דאַרף זיין אַ מינהג, אַ שטענדיקייט, אַ חוק. צי עס איז אַ קאַ-פיטל תּהלים, צי ליוויקס, אָדער ביאַליקס אַ ליר, אָדער עפעס אַנדערש, אָבער עפעס, וואָס רייסט אָפּ פון דער טאַגטעגלעכער וואַכעדיקייט און פירט אַריבער די משפּחה אין אַ העכערער וועלט פון גייסט. עס איז תּמיד אמת דער מאַמר אז שלוש שאַכלו ואין ביניהם דברי תּורה איז עס אַ טויט עסן.

עס דאַרף אָפּגעהיט ווערן דער מנהג פון קובע עתים לתורה: אין באַ-שטימטע אָוונטן, אין באַשטימטע צייטן קומען זיך צונויף פריינד און נאָנטע מענטשן צו לערנען בחברותא עפעס אַ ספר. און תּורה, און ספר נע-מען מיר ווי געזאָגט אין ברייטערן זינען.

עס מעגן זיין ווייניקער זיצונגען און אונטערנעמונגען, און מער צייט צום לערנען. יידישקייט איז נישט קיין ענין פאַר קאַנצערטן בלויז. אַ גרויסע עבירה זיינען קאַרטן אין אַ יידישער שטוב. און די שטראָף פאַר דער עבירה פאַרזאַמט נישט צו קומען: דער פּראָצענט יוגנטלעכע פאַר-ברעכער און סתם צעלאַזענע קינדער וועט אַלע מאָל זיין ביי קאַרטן-שפּיל-לער גרעסער ווי אין היימען און קאַרטן.

אין אַ יידישער שטוב מוז דער יידישער שבת און יום טוב אָפּגעצייכנט ווערן, עס מוז אין דער היים זיין אַנדערש, יום טובדיקער, שענער. איך וויל נישט דאָ אָנמערקן דוקא וואָס עס זאָל זיין, אָבער אַנדערש דאַרף זיין. און פאַרוואָס טאַקע נישט ליכט? און ספּעציעלע עסנס. אַלץ אַן איינגעשטעל-טער מנהג, וואָס ציט זיך און וואָס מען לעבט זיך איין מיט דעם. מען שטעלט זיך ביי אונדז נישט פאַר ווי גרויס עס איז השפּעה פון די היים-עלע-מענטן אויף די קינדער אויף זייער גאַנץ לעבן.

מען לאַכט ביי אונזערע וועלטלעכע פון יידישע עסנס: „קיך-יידיש-קייט“ לאַכט מען. דאָס איז אַ רעשטל פון יענע אַסימילאַציע-טענדענצן וואָס פון מצה פלעגט מען אָפּלאַכן און אַ גויישער פּאַסכאַ-קוכן איז געווען אַ סימן פון פּראָגרעס. איך גיי דאָ נישט הייסן פירן דוקא כשרות. איך מיינ אָבער יידיש עסן בכלל, טראַדיציאָנעלע יידישע קיך, ווי „די באַבע פלעגט זיך נוהג זיין“. פאַר דעם אָפּהיטן די „קייט פון דורות“ איז די יידישע קיך אפּשר וויכטיקער ווי אַ סך לערנען... דאָס איז די יידישקייט פון דער היים.

אויף דעם באַזיס קומט צו יידיש געזעלשאַפטלעך לעבן; צדקה — און דוקא דורך די היימען כדי די קינדער זאָלן זען און זיך איינלעבן מיט דעם.

שעדלעך ביז גאָר איז דאָס געוויינלעכע ביי אונדז יידישקייט אויף פאַרזאַמט
לונגען און נוישקייט ביז גאָר אין די היימען. און „ותלמוד תורה כנגד
כולם“ — דער אַלטער יידישער כלל צו לערנען און דערציען קינדער אין
יידישקייט. אַ יידישע שול אָן אַ יידישער היים ברענגט גאָר ווייניק. אָבער
אויף דער באַזע פון יידישקייט אין דער היים איז יידישע דערציאונג גאָר
און גאָר וויכטיק. וויכטיק און ווירקנדיק אויף אַ גאַנץ לעבן.

דערציאונג באַשטייט פון צוויי עלעמענטן — פראַקטישע יידישקייט,
אין שטוב, אין בית מדרש און אין שול; טעאָרעטישע — אין שול. די
ערשטע איז וויכטיקער פון דער צווייטער. זי מוז אָבער קומען אומבאַדינגט
צוזאַמען מיט דער טעאָריע. עס מוזן געשאַפן ווערן באַשטימטע קאָרע-
רעס וואָס צו זיי קען מען דורך יידישער בילדונג. אַרום און אַרום
איז לערנען באַשטימט גאָר לשם קאָרער. ניטאָ אין אַמעריקע קיין לערנען
לשמה. מוז עס זיין אויך ביי אונדז אַ צופאַסונג צו דער סביבה. די איינ-
ציקע פראַפעסיע וואָס איז פאַרבונדן מיט יידישיידישער בילדונג איז לע-
רעריי, — און דאָס איז אַ זאָך וואָס ציט ניט קיין מענטשן אָבער אויב עס
וועלן זיין גרופעס דערוואַקסענע צו לערנען, אויב אין דער סביבה וועט
זיין אַן אַטמאָספער פון יידישן וויסן, — וועט שוין במילא זיך שאַפן אַן
ארט פאַר אָנפירער, במקום רבנים און ראבאים.

אינטעגראַלע יידישקייט זאָגט זיך אויך ניט אָפּ פון בית מדרש, פון אַ
סינאַגאָג. זיי דאַרפן אָבער זיך אומקערן צו זייער ערשטיקן כאַראַקטער:
בית מדרש מיינט אין תוך אַריין אַ הויז צום לערנען, צו שטודירן, אַליין
און בחברותא. אין בית מדרש איז דאוונען אַ ענין פון צווייטן ראַנג. אַ
שול, אַ בית כנס איז אַ פאַרזאַמלונג הויז. דאָ קומען פאַר מנינים און טאַ-
קע אויך תפילות, קאָנצערטן, רעפעראַטן וכדומה. די תפילות וואָס זיינען
קאָנאָניזירט זיינען אָפט ווייט פון צו זיין פאַעטיש, פאַרעלטערט. פאַרקערט,
זיינען פאַראַן פיל זאכן וואָס פעלן אין אונדזער מהזור און סידור.
פונקט ווי די יידן האָבן אַריינגעשטעלט אין דאוונען תפילות און גע-
זאַנגען אין זייער אַמאָליקן יידיש אַראַמיש) אַזוי דאַרפן מיר אויך איצט
אַריינגעבן געזאַנגען אויף יידיש.

די יידישע יום טובים זיינען פאַרבונדן מיט דער געשיכטע פון
פאָלק. בעת די יום טובים ביי אונדזערע שכנים זיינען פאַרבונדן מיט דער
ביאָגראַפיע פון זייער גאָט, אָדער ריכטיקער פון גאָטס זון. זיי האָבן גענוי
מען אייגנטלעך אונדזערע יום טובים און זיי איבערגעמאַכט. אָבער, פאַר
אונדז איז וויכטיק דער נאַציאָנאַל-היסטאָרישער כאַראַקטער פון אַלע יידי-
שע יום טובים. אין דעם אינהאַלט פון יעדער יום טוב שפּיגלען זיך אָפּ
טאַקע די תקופות פון יידישער געשיכטע. פּסח, למשל, האָט עלעמענטן פון
דער נאַמאָדן-תקופה (בכורים תענית), ער האָט ווידער עלעמענטן פון לאַנד-
ווירטשאַפטלעכער תקופה (מצה, עומר) און שפּעטער האָט אים די תורה.
פאַרבונדן מיט יציאת מצרים. אין דער הגדה זיינען פאַראַן קענטיקע שפורן

פון דעם גרייטן זיך צום רעוואָלט קעגן רוים. און ווייטער האָט יעדער תקופה צוגעגעבן עפעס אירס. און אזוי ביז היינט, ביז די סדרים אין ארץ ישראלדיקע קבוצות און קיבוצים. זיי פאַרבינדן דעם זעלביקן יום טוב מיט זייער היינטיקער צייט און מיט זייערע אַטמועלע פּראָבלעמען. און אזוי אויך אנדערע יום טובים. אונדזערע יום טובים און אנדערע געדענקטעג זיינען אַן איבערחזרונג פון אונדזער געשיכטע אין פּראַקטישן לעבן. ווי דער אַמאָל האָט דאָ גענאַלטן ביי אונדז דער פּרינציפּ פון אַקטואַליזאַציע. ווי אין לערנען אזוי אויך אין לעבן. און אזוי אויך מיר איצט. מיר דאַרפן אַרײַנגעמען אין אונדזערע יום טובים אַלעמענטן פון אונדזער היינט און זיי פאַרקניפן מיט דעם אינהאַלט פון פּריער.

דאָס אַלץ זען מיר ניט ווי אַ רעוואָלוציע אין יידישקייט, נאָר ווי אַ נאָרמאַלע עוואָלוציע.

